

Stavangeren

Medlemsblad for Byhistorisk Forening Stavanger

Nr. 2 2003

I redaksjonen:

Berit M. Grande, Reidar Frafjord og Kjell Petter Løhre.

Innhold

(Leder) En ny vår	3
Av Berit Grande	
De beste blir aldri vår fremtid	4
Av Reidar Frafjord	
Streif fra byens liv i hundre år	9
Avisartikkel	
Skoleholder og klokker	14
Gunnar Skadberg	
17. mai	21
Halvor Storm	
Minner om Bjergsted	24
Avisartikkel	
Gutteliv i Stavanger	27
Oscar Andreas Iversen	

Medlemskap tegnes ved innbetaling av kr. 200,- for enkeltmedlemmer og kr. 350,- for familiemedlemmer.

Beløpet innbetales til konto 3201. 25. 37300.

Adresse: Postboks 351, 4001 Stavanger Org.Nr. 984 289 669

ISSN 0806 - 184 X

Program 2003

Torsdag 27. februar

Årsmøte med kåseri av Olaf A. Ellingsen jr. med tittel **“Stavanger på femti og sekstitallet sett gjennom Olaf A. Ellingsens linse”**

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Lørdag 15. mars

Seminar med tittel **“Handelshusene i Stavanger”** med Harad Hamre/Egil Henriksen/Hans Storhaug

Sted: Stavanger Museum. Kl. 10.30

Tirsdag 29. april

Foredrag med Gunnar Skadberg med tittel **“Familien Cederbergh – en kontrastfylt Stavanger-familie”**

Sted: Arkeologisk Museum. Kl. 19.00

Tirsdag 03. juni

Byvandring med tittel **“Den blå promenaden”** med Elisabeth S. Jespersen og Turid Haaland

Fremmøte: Oljemuseet. Kl. 19.00

Tirsdag 26. august

Byvandring **“Holmen brenner”** med Rune Helgø

Fremmøte: Ved vekterstatuen i Østervåg. Kl. 19.00

Tirsdag 23. september

Foredrag av Anders M. Andersen med tittel **“Knus ikke en elendig i porten ”**

Sted: Arkeologisk museum. Kl. 19.00

Onsdag 22. oktober

Foredrag av Gunnar Roalkvam med tittel **“Stavangers industrihistorie (Jern og Metall 100 år)”**

Sted: Arkeologisk museum. Kl. 19.00

Onsdag 19. november

Kåseri av Egil Henriksen med tittel **“Gabriel Monsens akvareller”**

Sted: Arkeologisk museum. Kl. 19.00

Lederens spalte

En ny vår -

ble tittelen som rant meg i hu da jeg skulle skrive dagens leder. Så mange av bladets artikler peker i den retning, fra det som en gang var – til det som komme skal, ikke sant!

Det samme kan sies for vår forening. Vi har hatt årsmøte. Nytt styre er på plass. De som var til stede på møtet ble presentert for en forening i medgang. Alt fra medlemsvekst til økonomi og møteopplutning vitner om det. Kjekt er det også med innspill fra enkelt-medlemmer. Ja, våre adresser er å finne i bladet, ta kontakt hvis dere har noe på hjertet! Men -vær forberedt på at det kan ta litt tid å svare dersom deres innspill krever styrebehandling, vi treffes ikke akkurat hver uke....

I disse dager er jeg spesielt opptatt av innspill fra dere som har fascinasjon for morgendagens teknologiske verktøy. Nå skal vi nemlig for alvor ta byens historie med på det store spranget til internett. Nettstedet www.stavangeren.org er nå åpent for alle og i løpet av året skal vi forsøke å gjøre det så bra at det blir byens fremste historiske nettportal! Da trenger vi aktiv støtte fra interesserte medlemmer! Vi ser vi for oss følgende:

Internett er et verktøy som kan brukes over alt på kloden:

- Stadig flere voksne mennesker flytter ”ut” for kortere eller lengre perioder; nettsiden kan være et bindeledd til hjemmemiljøet.
- Den kan være interessant for mennesker, bosatt i andre land og verdensdel, som har røtter i Stavanger.

Internett er *inter-aktivt*. Vår nettside kan være en *portal til*, eller en *fasit for* aktiv byhistorisk vandring:

- Barn og ungdom på ulike klasstrinn kan gis oppgaver med utgangspunkt i lokal historie.
- Siden kan skissere aktuelle vandringer og gi utdypende historiske beskrivelser.

Vil du være med å bidra i dette arbeidet skal du kontakt med Kjell Petter Løhre eller under-tegnede. Vi trenger deg som har teknologikunnskap, deg med pedagogiske fagkompetanse og deg, som kjenner vår historie! Sammen har vi ressurser til å lykkes i vårt forsett!

Ha en riktig god vår alle sammen!

Kos deg med bladet og velkommen til byvandring i juni!

”De beste blir aldri vår framtid, de beste har nok med å dø.”

av Reidar Fraffjord

Einar Musæus Høigård
(1907-1943)

På den store steinmuren som skiller Kongsgård fra Domkirkeområdet, er det reist en minnetavle over elever som gav sitt liv i krigen 1940 - 1945. I de fem årene jeg selv gikk på Kongsgård skole, hendte det ofte jeg var bortom og studerte innskriftene på denne minnestøtten. Slik ble jeg oppmerksom på navnet *Einar Høigård*.

En del år senere, mens jeg leste pedagogikk, hadde jeg glede og nytte av en lærebok, ”Den norske skoles historie”, som var blitt til på grunnlag av forelesninger han hadde holdt på Universitetet. Etter hvert fikk jeg mer omfattende kjennskap til denne Stavanger - mannen, som må ha vært en av de mest helstøpte personligheter vår by fostret på 1900-tallet.

Einar Musæus Høigård ble født i Stavanger den 18. oktober 1907 og døpt i Domkirken 1. desember. Faren var Jonas Bernhard Høigaard (1869 - 1926) som utdannet seg til prest ved Augsburg Seminar i USA. Etter at han hadde virket som misjo-

nær på Madagaskar i Frikirkens tjeneste i noen år, ble han syk og kom hjem i 1901. Senere hadde han sitt virke i folkeskolen i Stavanger. Einars mor var Caroline Hansine, f. Musæus (1878 - 1938). Han hadde en søster, Gunvor, som var et år yngre, og en bror, Finn, som var født i 1918. Familien holdt til i Rosenkrantz gate 6 på Våland.

Allerede som gutt viste han seg som en allsidig utrustet elev, flink i alle fag, ikke bare i de boklige. Som 13 åring finner vi ham på et fotografi av Kongsgård skoles musikkorps, og som gymnasiast var han en lovende mellomdistanseløper i Vikings friidrettsavdeling. Fra 1925 - 1928 vant han en rekke medaljer i de årlige kretsmeesterskapene. Noen vennene hans fra denne ungdomstiden i Viking var bl.a. Tord Godal (senere biskop i Nidaros), Johan Riis (som gikk i samme klassen på gymnaset) og Arne Storstein..

Einar Høigård utmerket seg tidlig som en intelligent og usedvanlig moden gutt,

et førsteklasses hode med en ledig og vel-trenet kropp. Våren 1927 avla han examen artium på latinlinjen ved Kongsgård skole med fine karakterer, det var kun "Tf" i ett eneste fag som gjorde at han ikke fikk "S.tf." i hovedkarakter. Ved de forberedende prøver høsten samme året fikk han beste karakter, "1,0".

Etter skolegangen i Stavanger kom han til Oslo for å studere filologi. Her ble han også snart en av dem som lærere og medelever la merke til. Da han etter et par års studier ved Universitetet søkte om et reisestipendium, skrev professor Paasche om ham: "Herr Høigård står i intelligens, kundskapsrikdom og modenhet på en plads for sig. Ingen av mine elever fra de senere år anbefaler jeg heller og med større trygghet." I 1934 fullførte han en glimrende språklig - historisk embetseksamen (Laud, 1,72) med norsk som hovedfag (Henrik Anker Bjerregaard - 1,8), og med tysk (1,3) og historie (2,0) som bifag. Allerede året i forveien hadde han avlagt pedagogisk eksamen som den beste på sitt kull.

Samme året som han ble ferdig cand.phil., giftet han seg med lærerskolelærer, cand. mag. Elfrida Glomnes fra Oslo. (1906 - 1984) De dro sammen til Tyskland hvor han frem til 1935 arbeidet som lektor i norsk ved universitetet i Hamburg. Der fikk han på nært hold anledning til å iaktta og gjøre sine refleksjoner om nazifiseringen i landet. Paret fikk også sitt første barn i 1935, datteren Berit. Senere kom Tore (1937), Ellen (1942) og Inger Cecilie (1943).

Etter hjemkomsten fra Tyskland ble han ansatt som lektor ved Oslo Katedralskole. Han var også skolens bibliotekar og tok fatt på et omfattende arbeid som i 1942 munnet ut i den ruvende boken, "Oslo Katedralskoles historie". Etter frigjøringen ble Høigård kreert til dr.philos. post mortem på grunnlag av dette verket. En oversikt over hans forfatterskap og vitenskapelige produksjon avdekker imidlertid et vidt engasjement innenfor en rekke områder.

Til å begynne med var hovedinteressen litteraturhistorie - med en særlig forkjærlighet for Henrik Wergeland - og språkvitenskap. Etter hvert dreide interessefeltet seg mot praktisk pedagogikk, mot de store oppdrags- og skoleproblemer, hvor han utfoldet en enorm arbeidsinnsats, med forelesninger, forfatterskap og diskusjonsinnlegg. Bemerelsesverdig var det også at Høigård, med sin filologiske bakgrunn, dokumenterte en slik tydelig interesse for statistikk og bruk av statistiske metoder i behandlingen av pedagogiske problemstillinger. Et av hans mest imponerende arbeider var læreboken "Pedagogisk statistikk i grunntrekk" som han skrev manuskriptet til men han lå i dekning i 1943.

To klassevenninner som hadde Høigård som historielærer på Oslo Katedralskole, skriver bl.a. om han: "Einar Høigård var en markert personlighet. Han var ung, ikke belastet med noe rollemønster - og han var rask med å etablere kontakt med oss elever - naturlig og direkte. Han var pedagogisk radikal, hadde nye - og for den tiden - ganske avanserte undervisningsmetoder. Historie ble ikke et puggfag, men en levende og frisk opplevelse. Einar Høigård tok oss ut av "skolestua" og ut i vår egen by's historie. Han trakk oss med i opplegget ved å gi oss små gruppeoppgaver om de tidsepoker vi opplevde. Vi likte han svært godt, vi følte at han var en venn, et levende engasjert menneske..."

I 1938 fikk Einar Høigård en stilling som universitetsstipendiat i pedagogikk på det nylig etablerte Pedagogisk forskningsinstitutt ved Universitetet. Han var mannen bak opplegget i dette nyopprettede faget, og man regnet med at han var den naturlige etterfølgeren ved professor Helga Engs planlagte avgang i 1940; med sin faglige bredde, vide perspektiver og evne til konstruktive dialoger

Så kom 9. april, og ikke lenge etter stod Høigård på en helt annen lederplass og i et ansvar han aldri kunne drømt om.

Vikings friidrettslag som vant Ullandhaug-stafetten i 1928. Einar Høigård står ytterst til venstre på bildet.

Fremfor alle andre ble han hjernen i den kampen som lærerne førte mot nazifisering av skoleverket . Som sekretær i Undervisningsrådet hadde han et intimt kjennskap til den høyere skole og dens lærere rundt om i landet. Nå ble det god bruk for hans organisasjonsevne da motstandskampen etter hvert ble samordnet slik at den omfattet lærerne innenfor alle skoleslag. Mer en noen annen ble det han som utformet paroler og trakk opp de retningslinjene som skulle gjelde i kampen. Høsten 1941 reiste han rundt og holdt foredrag om hovedpunktene i kampen mot NS og "hamret" disse inn i lærerne.

Det som gjorde sterkest inntrykk på hans nærmeste medarbeidere i denne urolige tiden, var ikke hans omfattende, rastløse aktivitet, men hans karakter, det rene sinn. En iakttaker formulerte det slik: "En kunne bli glad og oppmuntret bare av å vite at det lever slike mennesker.". Einar Høigård ble først og fremst en talsmann for den personlige samvittighets krav. Et kategorisk imperativ vil alltid til slutt komme

innenfra og ubønnhørlig: Gjør du *din* del -uten å se deg om - til ditt ytterste ! Og: "Om tyskerne seirer i krigen", poengterte han , " da først begynner vår kamp for alvor." Forankret som han var i sin kristne tro, førte han hele tiden en kompromissløs kamp for disse verdiene som vår skole og vårt samfunn var bygget på.

Som sentral motstandsleder satt Høigård på mange vitale opplysninger - ikke minst om enkeltpersoner blant lærerne og i Hjemmefronten. De nazistiske myndighetene var svært opptatt av å bearbeide lærerne, og mange ble anholdt . I forbindelse med fengslingen av universitetslærerne i oktober 1943 gikk det ut arrestordre på Einar Høigård, og han ble ettersøkt av Statspolitiet. I Aftenbladet skrev dr. Johan Riis om dette to år senere, i mai 1945:

"Han snakket ikke meget om sitt arbeid. Men da han sommeren 1943 sendte familien bort og selv gikk i dekning, da forstod vi at nå var det alvor. Et par ganger dukket han opp og var sammen med sine venner. Vi visste at han drev et farlig spill, men

det skulle ingen merke på ham. Han var nå som før den hyggelige og beskjedne gutten. Med rørende hjertelighet fikk han lagt for dagen at vennskapet, det var en dyp og inderlig følelse hos ham.”

Og i en tale om ”Akademiske idealer” våren 1955, uttalte professor Harald Schjelderup bl.a. følgende om Einar Høigård: ”Mens han var i dekning, oppsøkte han meg, fordi det var en del ting han gjerne ville snakke med meg om. Aldri skal jeg glemme denne vår siste samtale. Vi kom også inn på den farlige situasjon han var kommet i. Han hadde *en* stor bekymring: At han i tilfelle ikke skulle kunne klare den fysiske tortur og komme til å røpe noe. Han anla så visst ingen heltepositur. - Jeg er redd fysisk smerte, sa han ganske enkelt og åpent. Samtidig var han klar over at han ikke *måtte* røpe noe. Det kunne ha katastrofale følger.....”

Einar Høigård forsøkte å ta seg over til Sverige, men ble tatt av Grensepolitiet på toget mellom Sarpsborg og Halden. Fra 25. oktober 1943 satt han fengslet på Bredtveit som var tatt i bruk som politisk fengsel for varetektsfanger og personer som Statspolitiet hadde besluttet å sikre. Mens de norske nazistene hadde han i sin varetekt, ble han sterkt mishandlet under forhørene. En kvinnelig student som hadde sittet på Bredtveit på samme tid som Høigård, nevner følgende i en avisartikkel: ”Mens jeg var på enecelle måtte jeg en gang vaske gulvet i cellen ved siden av. Der lå en universitetsstipendiat som var for sterkt skadet av tortur til å kunne gjøre det selv.” Det kan ikke være tvil om hvem denne mannen var, selv om hans navn ikke ble nevnt. Høigård fikk sendt ut følgende beskjed fra fengslet: ”Jeg vet hva jeg må gjøre hvis det blir nødvendig. Min linje er klar.” Som troende kristen la han sitt liv i Guds hånd. Hans livssyn kommer mektig til uttrykk i en rekke brev og notater fra tiden i fengslet.

Et sterkt inntrykk gjør det også å høre om den undersøkelsen som han med ytterst primitive midler kortet tiden med i fengsel-

scellen; det klassiske eksperimentet med å kaste mynt og krone. Etter de store talls lov skal tilfeldighetene til sist oppheve hverandre. ”Mynten” som ble brukt, var et firkantet pappstykke på mindre enn 1 kvadratcm. Pappstykket var litt under 1 millimeter tykt og tilskåret med en forholdsvis sløv kniv. ”Krone” - siden var merket med et blyantkryss, og selve kastet ble utført ved at pappstykket ble rystet 3 - 4 ganger mellom de hule hender før det ble sluppet. Han holdt greie på optellingen ved å bla i bøker, fordi han til å begynne med manglet blyant.

Så testet han ut for hver serie på 100 kast om han fikk like mange krone som mynt. Resultatet av eksperimentet viste at den primitive forsøksordningen stod sin prøve. Av 10.000 kast gav 5.007 mynt og 4.993 krone. Hadde bare 7 kast av 10.000 gitt krone istedenfor mynt, ville vi fått et resultat som svarte til den ideelle fordeling. Høigård bemerker at selve sysselsettingen har vært belønning god nok ! Dette forsøket, som for øvrig er nedtegnet på klossettpapir, forteller ikke bare om vitenskapsmannen og analytikerens Einar Høigård, men like meget om at *ånd* lever og virker, også i dødens forgård.

Den 25. november ble han overført til Victoria Terrasse for å bli forhørt av tyskerne. Han klarte da, for ikke å røpe sine medarbeidere, å berøpe seg selv livet ved å hoppe ut av et vindu i 3. etasje.. At dette ikke var en handling i øyeblikkets desperasjon, viser et avskjedsbrev man fant i en strømpe, som hans barn skulle få lese når de ble store nok. Om denne hendelsen skriver dr. Riis: ”Hans kone satt igjen med 3 små barn. En måned etter Einars død, fikk hun det fjerde. Vi som kjenner hans inderlige hengivenhet for kone og barn, kan nesten ikke fatte at han maktet å føre sin kamp til ende slik som han gjorde.”

Både fødebyen Stavanger og Oslo har hedret Høigårds minne med å gi hans navn til en gate og en vei: Her i byen finner vi *Lektor Einar Høigårds gate* i Lassa-området, og i Oslo har man *Einar Høigårds vei*. Og

Et sannsynlighets eksperiment.

Etter de store tabbe bør selvfølgeligene til slutt så å si opphøre hverandre. Det klassiske eksperiment her er å kaste mynt og krome. Tilnærmet er det 50% sjansen for mynt og 50% sjansen for krome, men enhver som har kastet på slukka, vet at ut må regne med at av og til blir det mye krome, av og til mye mynt.

Det har vært gjort særlige eksperimenten for å bringe på det rene hvorledes utfallet blir når en kaster mynt og krome riktig mange ganger. Et slikt eksperiment har også jeg gjort, og selv om det, når det gjelder forsøksordning, er så primitivt som vel mulig, kan det ha sin interesse å referere fordi det ble gjort så vidt mye som 10 000 kast. Hvor vidt resultatet sverer til teoriet, til jeg i øyeblikket ikke har noen mening om — selv undersøkelserne har vært forlønning god nok. Takket være en ganske praktisk
å bla.

Faksimilegjengivelse av 1. side i Høigårds manuskript til artikkelen om et sannsynlighetseksperiment, skrevet på klosett-papir i fengselscellen på Bredtveit.

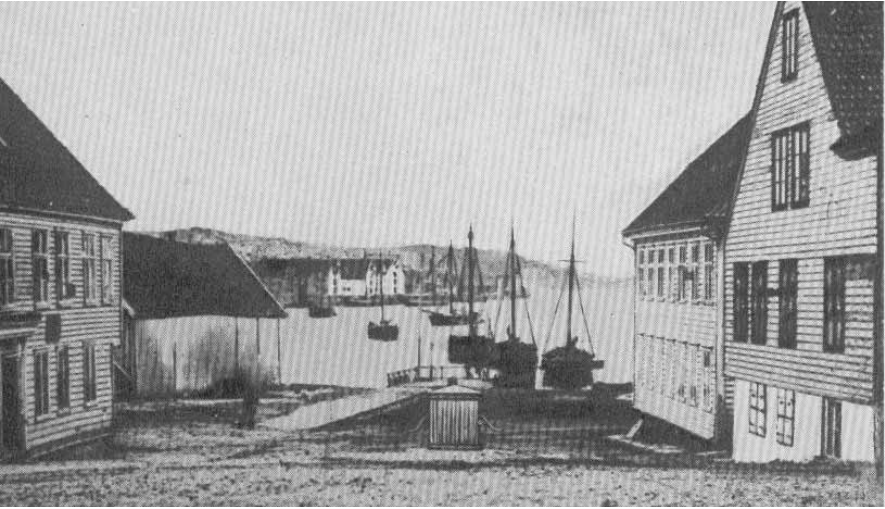
dessuten; et større landområde i Antarktis har fått navnet Høigårdbrekka etter ham!

Denne korte biografien om Einar Musæus Høigård startet med en enkel prolog, noen verselinjer fra Nordahl Griegs dikt: "De beste" (1942). Ikke noe passer bedre som en gylden ramme om hans korte, 36 årige liv, enn en strofe fra salmisten. Slik blir epilogen til et postludium: "Kjemp for alt hva du har kjært, dø om så det gjelder! Da er livet ei så svært, døden ikke heller."

Kilder:

Byarkiv
Statsarkiv
NMS arkiv
Studentene fra 1927 (1952)
Minneseminar om Einar Høigård ved UiO
Einar Høigård - Et minneskrift
Lærerne som falt 1940 - 1945
Pionerer i norsk fagpedagogikk
Stavanger Aftenblad, 25.05. 1945
I.L. Viking 1899 - 1963
Et minnealbum om Kongsgård
Norsk Bioradisk Leksikon, 2002

"Mortepumpen", torgbrønnen midt på bildet. 1860 årene.

Streif fra byens liv i hundre år.

Innledning av Reidar Frafjord

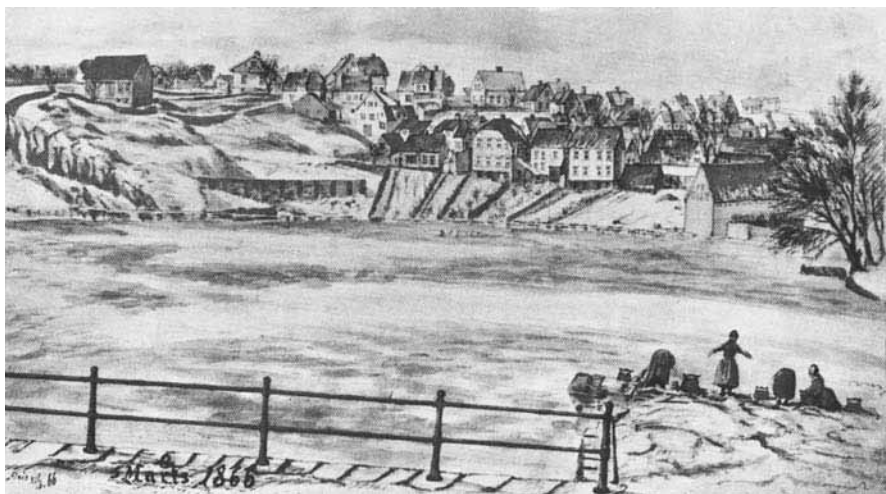
I 1941 ble Stavanger Aftenblad nazifisert som den første privateide avisen, med en notorisk landsviker som redaktør. Noen år senere, fra den 1. juli 1943, ble så staben i en annen av byens dagsaviser, Stavangeren (!), flyttet over til Aftenbladets lokaler, og de to avisene ble slått sammen under navnet "Stavanger Avis".

Selv om slagordet "Tyskland seirer på alle fronter" gjennomsyret store deler av det stoffet som avisen presenterte i de nærmeste årene, og tjenesten fra Norsk Telegrambyrå var absolutt ensrettet, kunne man også i okkupasjons-tiden finne artikler av stor lokalhistorisk interesse. I et oppsett fra lørdag den 27. november 1943 er det den 96 år (?) gamle Josefine Larsen som tar leserne med på en minnetur som journalisten "Th" har kalt "I den lille byverden som tilhørte Lars Hertervik": (Mine opplysninger i parenteser. Ortografien er beholdt under avskriften, og tegnsætting er heller ikke rettet opp. Det rent språklige er også uendret)

Det spenner seg en tidsbue på nesten hundre år over hennes liv. Hun sitter med en stavangersk minneverden i sinnet. 26. januar kan hun krysse for 96 år. (Folketellingene fra 1875, 1885 og 1900 angir at hun er født i 1850. Da skulle 96 år reduseres til 94 år, uten at det endrer noe på saken her; alt det hun har opplevd !) Hun er vel en av de eldste i byen vår.

Sinnet hennes er klart, alle sansene er gode. Det eneste er synet som er noe svekket. Det er ingen alderdom i hennes samtale, med spill og smil i ansiktet snakker hun uten den minste anstrengelse. Og hun behøver heller ikke dra minnene fram - de lever hos henne. Når en tenker på det hun har opplevd av byens liv - ja så har hun sannelig levd lenge.

Hun forteller at i hennes barndom var det bare støpte lys som lyste opp i husene. Hun minnes ikke hun så lamper hos alminnelige folk. Men hun vet ikke hvordan det var hos de fine. Så var det ikke annet enn

Klesvask i Breiavatnet. Akvarellen "Breiavatnet med Kleiven" av M.Gabriel Monsen fra 1866.

brønner å hente vann fra - og pumpå på Torjå. - Å du, å du for en stas det var når vanne kom fra vannverket (1866), sier hun.

Hun minnes da Hetlandskirken (1854) og Petrikirken (1866) ble bygd. Første søndagen Petrikirken ble tatt i bruk bar hennes mor et barn til dåpen. Og hun sier at hun ofte fulgte moren til Hetlandskirken, det var en slik god prest der. Selv ble hun konfirmert i Dom i 1865 av presten Gjesdahl.

Hun minnes alt som skjedde med byens utvikling i siste hundreåret. Da jernbanen ble åpnet (1878) og det kom brannstasjon (1882). Hun hadde en slektning, Torstein, som var vekter. Tosten vekter kaltes han. Han gikk i en sid frakke med en svære stav med stjerna på og trampte i gatene, sier hun. Hun ser ham enda klart for seg.

De fine vasket klær i Breiavatne, svære vask. Og så rodde de med vasketøyet til holmene nær byen og hengte tøyet til tork der. Men så ble vaskingen slutt i Breiavatne - og en tok ut til Mosvatne med klesvasket. En kjørte der ut med langkjærrer fulle av stamper og klær. Men så kom vannverket - og så vasket hver hos seg.

Å, det var en ganske `an by. Det var

meget gjillere før. Livet var stillere og ikke så forjagt som no. Men - det var slitsomt. Arbeidsfolk møtte på arbeid klokken 4 - 5 om morgenen. Så hadde de halvannen times middag. Og sluttet om kvelden kl. 7. Lange dag.

Far min var bøkker. Han hadde 1 ort og 16 skilling om dagen, men han fikk noe mer betaling senere. I min barndom var det en skog av master utfor Breiastønå i Sandviken- rett utfor her. Fru Larsen bor nemlig i Rosenbergata 29. Alltid når det var vinteropplag stod den masteskogen her. Vi så den fra vinduene våre. Og der på Breiastønå bygde en et sværtskip som stod med baugen liga opp til veggen, sier hun. Da det gikk av stønå var masse folk samlet. Det var som en fest. Fru Larsens opplevelser er mange. Her er høve bare til noen streif.

Således minnes hun da kong Oscar I døde (1859). Da var hun 10 år gammel og var med sine foreldre i Domkirken der det ble holdt sørgegudstjeneste. Det var på kongens gravferdsdag. Kirken var prydet med kranser og svart flor. Det var fullt av folk i kirken og alle de fine var der: Kiellandsfolkene, Rosen-

kildene, Sundt Hansens osv. Hun husker at folk var alvorlig stemt - og der var slik en underlig høgtid i kirken.

Og så var hun ute på Egenes da mannskapene i borgervæpningen defilerde for kong Oscar II da han var prins. Hun var småpike og fulgte mor sin. Hun hadde nettopp fått ny hatt og den var hun svært redd for. Det regnte nemlig. Han va så fine hatten at eg va redde for `an, sier hun og smiler. Eg gjemt `an under jakken i ett vekk. Eg hadde visst mer bry med hatten helle prinsen... Men hun fikk nå se prinsen likevel. Det var en grom mann og "soldatene" marsjerte så stramt de kunde. Å, jo det va en fine prins og det var høgtid og stas.

Og så husker hun ham som konge da han gjestet Stavanger og spiste i Turnhallen, gikk inn og ut der, som hun sier. Og kongefesten i Bjergsted minnes hun også.

Slik sitter Josefine Marie og snakker. Snart om det ene. Snart om det andre. Og så nevner hun den store brannen på Holmen. (1860) Da hele Holmen var et flammehav. Hun gikk også i lag med far sin ved branntomtene som det enno røk fra. Og hun kommer også inn på de fæle fallittene som ruinerte byen. Da ramla hele byen, sier hun. Tre år i trekk slo fisket feil ved Island. Det var en av grunnene. Far hennes var på Island den tiden. Da skrev han alvorlig heim at de ikke måtte sende der opp de store båtene.

Og no kommer hun på hjulbåten "Ryfylke" som dampet utover fjorden. Den reiste hun med flere ganger til Skudenes i sin ungdom. Men selv om den gikk med hjul så var barken "Avance" ikke verre på det enn den klarte å holde seg i kjølvannet på den. For "Avance" var en storarta seiler.

Et minne som står lys levende for henne er den store regattaen i 1868. Hun var i lag med mor sin ute i Randaberg for å se på seilerne. Det var en fin sommerdag. Inne på havnen lå fullt av svenske orlogsfartøyer.

Som en skjønner har Josefine Marie opp-

levd alt det betydningsfulle som skjedde i byen fra 1848 og utover årtier etter årtier. Og sannelig. Det var meget. Hun sitter inne med meget verdifullt og er en Stavanger - kilde å øse av for dem som vil gå grundig fram og få alle detaljer. Og det bør gjøres mens tiden er god. Jeg kunde spørre henne om hva som helst, hun kunde svare på det. Si noe om det. Selv om mangt er uthvisket en del for henne.

Bare det lille kapitlet om selskapslivet i gamle dager er av interesse. Slik som det artet seg hos Rosenkilde i Strandgaten. I det huset som no er dampkjøkken og som ble kjøpt av Tørres Rønneberg (Han som grunnla Kampen Preserving !) I festsalen der spilte Ole Bull i Rosenkilde - tiden. Det var da det største rommet i Stavanger som kunde bys mesterspelemannen. Det var nok et fornemt publikum han hadde.

Josefine Marie minnes da det var selskaper hos Rosenkilde i dette huset. Ofte var det utenlandske gjester, bl.a. offiserer fra franske orlogsskip som lå på havnen. Når de kom inn lå de en 8 dagers tid. Barna stod utenfor hos Rosenkilde og hørte liksom duren av festen, av dansen og livet i annen etasje. Det var små begivenheter i byens liv dette.

Fru Larsen er født på Stra´en, far hennes het Torgersen og var skipsfører. Hun ble gift i 22 års alderen og kom da til Rosenberggata. Mannen het Peder Lauritz Larsen og var fra Kvitsøy. Han døde i 1915. Han var skipsfører. Det siste skipet han førte var barken "Korne".

Her ute i Sandvika har altså fru Larsen levd sitt lange liv. Og det er nettopp den lille byverdenen maleren Lars Hertervigs liv brente ned i. Der kjempet han sin tragedie. Det var i Rosenberggata malerens far Lars Hertervig bygde sitt lille hus da han kom til Stavanger fra Borgøy. Han var kveker og det rådte misforståelser mot ham i Tysvær på grunn av hans religiøse oppfatning.

Fru Larsen minnes godt kvekeren, Gamle Lars, som hun sier. Vi måtte alltid snakke noen ord til ham. Han var lettlig og venn-

Rosenberggaten 38 - Lars Hertervigs barndomshjem

lige. Så spurte vi barn hvordan han hadde det. Jo, takk svarte han. Han levde bara godt og levde sju år til meins.... Jo det var en en hyggelige mann Lars Kveker.

Jeg minnes ikke kona hans, sier fru Larsen. Men alle barna. Ole, den eldste, var sjømann. Han var ute med et stort seilfar-tøy herfra, kom ut i orkan og forliste. Ole alene ble reddet. Det var visst ned med Middelhavet en stad, sier hun.

Knut holdt seg meget på Island. Lars og Lauritz for til sjøs. Så var det søstrene Laura, Lisa og Sissel. Sissel drev et lite hotell på Holmen. Hun og Lisa var gift og deres menn var brødre og het Andersen. De var visst fra Sandnes - kanten. Alle var friske i sinnet. Det var ikke noen sjelykt ved noen av dem. Og Lars kveker var også en sinnsfrisk kar. Min mor, sier fru Larsen, hun kjente kona til Lars kveker, Jorund. Hun var en flink, gild kone.

Meget godt minnes fru Larsen maleren

Lars Hertervig. Både da han bodde i barn-domsheimen sin og senere hos Apeland. Han var så svært pen i ungdomstiden, sier hun. Staut, kjekk. Da han ble gammel var han gråskjegget. Men likevel var det noe fint med ham.

Fru Larsen har sett et fotografi av Lars Hertervig, tatt i hans ungdom. Han var så riktig pene på det, sier hun, og så fint kledd. Jeg spør henne om hun er viss på å ha sett dette fotografiet. Det forsikrer hun. Men hvor er det blitt av det? Vet noen det?

Det fins nemlig ikke noe egentlig autentisk bilde av ham. Utenom Åsta Smith Riebers tegning etter hukommelsen og så den tegningen av Arbo fra Dusseldorf. Hertervig malte selv et portrett av seg da han var ung. Det kom vekk. Tenk om dette foto-grafiet er i behold. Det vilde være en attrak-sjon!

Det var annerledes her ute da Lars Hertervig døde, sier fru Larsen. Det var grønne

marker bortover, men selve gaten hans er ikke forandret, unntatt et nytt nokså stort hus som er oppført på nordsiden. Så Hertervig - verdenen ligger her som før. Husene han bodde i er omtrent som i hans tid. Praktisk talt.

Han sagte alltid ved for oss, sier fru Larsen. Han kom og spurte om han skulde sage. Så valgte han ut et fang med skier og gjorde dem ferdig. Det tok han 10 øre for. Han vilde ikke sage mer om gangen. Han fikk kaffe og mat på kjøpet. Men han kom ofte og spurte om vedsaging. Han snakket lite med oss, men meget med seg sjøl.

– Visste dere noe om ham ?

– Ja, vi visste han hadde vært i utlandet og at han hadde vært en stor maler. Men at det gikk galt med han. Vi syns så gildt om Lars. Det var ikke noe vondt med han. Alltid var han dypt alvorlig. Lo ikke. Smilte ikke.

– Hva snakket han om da han talte med seg sjøl ?

– Å, det var meget om storfolkene i byen, om Sundt Hansen. Det var bare godt han sa. Det var jo dem som hadde hjulpet ham på kunstnervegen. Jo, han var snill han Lars. Jeg så aldri han var sint. Han

kunde nok si noe av og til. Det var en som stod og vasket klær da han sagte ved. Så sa han: Du må passa deg for den gamla i kjellaren.....

Han hadde det godt både i heimen sin - så lenge han var der. Og hos Abeland. Konen til bror hans, Knud, bodde hos Abeland og passte ham. Søsteren Sissel gikk der også meget. Hun var snill. Søsteren Lisa holdt seg til Gud og snakket med Lars om det evige livet.

Folk i Rosenberggata og ellers også brukte Lars til å dra klerullen. Og den rullen som de fleste av folkene i denne gata nyttet stod i et uthus hos fru Larsen. Hun peker gjennom vinduet og sier: Se den skorsteien der. Den står over huset der rullen stod og Lars drev på og trakk rullen for konene. Det var en svær trerulle som vi eide. Det var ikke så mange folk som bodde i gata da og så kom Lars og rullet for dem for en liten skilling, Han stod og rullet, sier fru Larsen.

– Har De denne rullen no ?

– Nei - under forrige krig solgte jeg den til Kristian Håland i Randaberg. Der står altså den tragiske rullen som en av Nordens største kunstnere har dradd - fordi ånden døde.

Har vi fått **din** e-post adresse?

Sendes til eli.vareberg@c2i.net

Skoleholder, klokker og kjøpmann Sven Torgersen Sør-Sunde

Av Gunnar Skadberg

Sven Torgersen Sør-Sunde er en av de første pedagogene som er født i Madla. Han tok motsatt vei av meg som er født i byen, men har vært bosatt på Sunde den lengste perioden av mitt liv. Sven ble født på Sunde, men levde den lengste perioden av sitt liv i Stavanger.

Sven Torgersen Sør-Sunde kom til verden på bruk 18 på Sør-Sunde - et bruk som hadde tun omtrent der hvor boligfeltet Fjeldhagen befinner seg i dag - 200 meter fra min nåværende bolig. Foreldrene til Sven var Torger Kristenson fra Indre Bø - født i Randaberg i 1741 - død på Sunde 1803 - og Ingeborg Svendsdotter fra Viste - født i Randaberg i 1748. Jeg kan merkelig nok ikke finne Sven døpt verken i Håland eller Stavanger/Frue i årene omkring 1786 da han, ifølge "Gard og ætt i Madla" skal være født. Trolig skyldes dette en sogneprest Christen Houge rett og slett har glemte å føre dette barnets navn inn i kirkeboken. Om ham heter det nemlig at han "ikkje heldt nokon særleg god orden på kontoret, so der var nokso rotet då ettermannen hans tok over." Presten var mer opptatt av å praktisere som lege enn som prest, og han fikk til slutt strengt pålegg fra biskopen om å slutte med å vaksinere mot barnekopper og med den kvakksalverbehandlingen han bedrev på de radesyke.

Sven var nummer fire i en søskenflokk på fem, men da minstemann, Johannes, døde bare en måned gammel i 1790, vokste Sven opp som den yngste i søskenflokken - uten muligheter til å få overta bruket etter faren - og med de følger for personlighetsdan-

nelsen det er å være den minste i en søskenflokk. Forskning i søskenforhold viser nemlig at yngstemann mottar mer omsorg fra moren og andre familiemedlemmer enn de øvrige søsknene som snart fikk en yngre bror eller søster å konkurrere med. Bindingen til moren gjør at yngstemann har en større tendens til å utvikle en "feminin hjerne" og derfor oftere velger omsorgsyrker enn eldstemann i søskenflokken som heller inntar lederposisjonen - også i voksen utgave.

Sven bodde fortsatt hjemme i forbindelse med folketellingen i 1801 da han var 15 år gammel. Da faren døde i 1803, overtok odelsgutten, Ola Torgerson bruk 18, og hans etterkommere ble sittende på dette bruket på Sør-Sunde helt fram til 1917.

Trolig flyttet Sven hjemmefra da faren døde. I 1807 finner vi i alle fall Sven Torgersen i Stavanger. Da overtok han stillingen som skoleholder i den danske kristendomsskolen som lå i den gamle Katedralskolebygningen øst for Domkirken. I førstningen kalte han seg Sven Sunde, men etter hvert urbaniserte han navnet sitt til Svend Torgersen. Sammen med lærer Hans Gabriel Kirsebom fungerte han også som klokker og kirkesanger i Domkirken og kirken på Randaberg. (Ved skiftet etter kona til eldstebroren, Ola, (24/11-1810) kalles han Sven Torgerson Randaberg.)

Likningsprotokollen for Stavanger forteller at han i 1816 var bosatt i hus nummer 455 - siden: Olafskleven 12 i Stavanger. (Eier av hus nr. 455 fra 1806 til 1834 var skipperborger Rasmus Evensen). Dette gir oss trolig forklaringen på hvem som hjalp

Radering av Carl Hummel fra 1839 - tegnet like før den gamle katedralskolen ble revet. Huset som er under oppføring til venstre er Ladegaardsveien 20 der Sigbjørn Obstfelder ble født 21/11-1866 - og der faren drev sitt bakeri fram til 1884.

Sven til rette i byen ved Vågen, for i nabo-
huset (nr. 454), Olafskleven 10, bodde Inger
Jensdotter fra bruk 18 på Sør-Sunde.

Far til Sven hadde kjøpt bruk 18 på Sør-
Sunde av henne og hennes første ekte-
mann, Salmund Salmundson Ølberg Sør-
Sunde. Dette paret var for øvrig det første
selveierparet på bruk 18. I 1774 fikk Sal-
mund skjøte på bruk 18 av søsknene
Johanna Margaretha Smith, Karen Anc-
kemann Smith og Lorentz Smith som fram
til denne tid eide det gamle Utstein kloster-
godset på Sør-Sunde - i tillegg til Madla-
gården. (Johanna Margaretha ligger grav-
lagt på den gamle kirkegården ved Haf-
rsfjord skole på Madla der en flott jernstøpul
er reist til hennes minne).

Da Svens far i 1778 fikk kjøpe bruk 18
av Inger og Salmund, flyttet det første sel-
veierparet på bruk 18 på Sør-Sunde til Sta-
vanger der Salmund døde i 1784, Da Inger
giftet seg på nytt med Iver Torkelson fra
Berland 3. juni 1819, stilte Sven Sunde som
vigselsvitne for Inger.

Inger kom fra velstandsfolk. Hun var
datter av lensmann Nils Knudson Vestre

Goa og hadde penger med seg inn i
både ekteskap nummer 1 og 2. Iver tok
hennes etternavn som sitt - noe som anty-
der at hun hadde høyere status enn han ved
ekteskapsinngåelsen. Dette uvanlige etter-
navnskiftet skaffet meg for øvrig svært
mye ekstrabesvær da jeg skrev min artike-
kel "Egenesløkke Litra C og løkke A2" i
"Ætt og Heim" 1997. Inger og Iver inves-
terte nemlig noen av hennes pengemid-
ler i løkker og gårdsbruk på Egenes-
markene med våningshus i nåværende
Stokkaveien 20. Inger og hennes bror
Frans Jensson Sunde, som var los i Sta-
vanger, har høyst sannsynlig hjulpet Sven
til en framtid i byen.

22. september 1820 ble klokker til Ran-
daberg og Stavanger, Svend Torgersen (34),
gift med "pige" Henriche Malene Knuds-
datter (22). Forlovere var hattemaker Svend
Davidsen Wagle og Wagles svigerfar, Tor-
geir Larsen Nærem. Kirkeboken opplyser
også om at Sven Torgersen hadde hatt
"naturlige kopper" mens Henriche Malene
var vaksinert mot denne sykdommen.

Henriche Malene kom fra Nedstrand og

var døpt i Hinderå kirke 7. juli 1799. Hennes foreldre var skomaker Knud Jacobsen Nedstrand og Ingeborg Eriksdatter. Dette betyr at Henriche kom fra et lavere samfunnsskikt enn selveiersønnen fra Sunde - før hun, i likhet med ham, søkte en framtid i byen. Kanskje var nedturen på den sosiale rangstigen prisen Sven måtte godta ved inngåelse av ekteskap pga. for sitt kopparrete ansikt?

Ekteparet Torgersen fikk etter hvert fem barn:

1) Berthe Serine ble døpt 13. november 1821. Hennes faddere var hentet fra byens sosiale toppskikt: Madame Sundt (Maria Elisabeth Frederikke Diurhuus - gift med handelsmann Hans Gabriel Buchholm Sundt), pastor Lange (Alexander Lange - Alexander Kiellands morfar), pastor Preus (personal-kapellan for domprost Støren 1819 -23, Hans Henrik Preus), madame Bahr (Christine Marie Eiberg gift med kjøpmann Tarald Bahr) og jomfru Løwold (datter til byfogd Oluf Andreas Løwold).

2) Torger ble døpt 13. august 1824. Familien Torgersen bodde da i hus nummer 514 som tilsvarer Klinkenbergbakken 7. Skredder og haugianer Michael Svendsen på "Blidensol"- eiendommen på Stra'en var blant Torgers faddere

3) Karen Margrethe, født 7. juli 1827. Blant hennes faddere finner vi bl.a. haugianer og kjøpmann Engel Hansen, garver Gunder Thorsen (Olafskleven 4) og skipperborger Rasmus Taraldsen Berg.

4) Svend Conrad ble født 18. april 1831, men døde som ganske liten.

5) Svend Conrad ble født 9. mai 1833. Faren bar da yrkestittelen "kjøpmann".

Trolig avsluttet Sven sin klokker- og lærergjerning i 1832. 17. juli dette året tok han nemlig handelseksamen i Stavanger. Men også tidligere må han ha drevet kjøpmannskap som bierverv. 25. november 1823 solgte han nemlig 12 lispund og 8 merker stangjern til Johannes Jacobsen

Steine - hovedpartseier i utvandrerskuta "Restauration". Jernet skulle nyttes som ballast på pionerutvanderferden i 1825.

Det var i 1823 at Sven Torgersen kjøpte hus nummer 514 i Klinkenbergbakken av kjøpmann Simon Pedersen Lima som flyttet til Arneageren før han i juli 1825 ble med "Restauration" til Amerika med sin familie. Lima har trolig vært kontaktpersonen mellom utvandrerne og Torgersen i forbindelse med salget av stangjernet. Torgersen var for øvrig i *særdeles* fint selskap som selger av stangjern til de første utvandrerne, for de andre kjøpmennene og firmaene i byen som ble kontakten i forbindelse med behovet for jern-ballasten om bord i "Restauration", var "Jacob Kielland & Søn, "Ploug og Sundt" og skipperborger Thomas Jan Thomsen (gift med Gjertrud Martina Lindahl - datter til den søkkelige bakeren Hans Jensen Lindahl. Enkefru Thomsen kjøpte i sin tur deler av A2-løkken på Egenes hus som fikk navnet "Thomsahagen" - like vest for Løkkeveien). Det var for øvrig da jeg arbeidet med "Restauration"s ferd over i havet i 1825 at jeg første gang støtte på navnet Sven Torgersen Sør-Sunde og fattet interesse for hvem han var.

I 1824 kjøpte Torgersen Sunde tomt på "Stra'en" der han bygget seg et hus som siden fikk adresse Nedre Strandgate 10 (hus nummer 670). Dermed havnet han midt i byens "sosse"strøk med naboer som Peder Valentin Rosenkilde i nummer 11 og kjøpmann Erich Svendsen Riise og hans navngjetne sønner Lars og Sven i nummer 9. Lærer, klokker og handelsmann Sven Torgersen Sunde døde i dette huset på Stra'en 29. november 1836 - 50 år gammel. (Enken solgte huset til kjøpmann Børge Winsnes Rosenkilde (Peder Valentins sønn) i 1839. Huset ble nyttet som boligkontor av Stavanger kommune på 1900-tallet - før det ble revet).

Jeg finner ingen spor etter Sven og Henriches etterkommere i folketellingen for Stavanger for 1865.

HVA SLAGS SKOLE UNDERVISTE SVEN TORGERSEN I?

I 1682 ble det bestemt at Stavanger Katedralskole skulle flyttes til Kristiansand sammen med resten av bispesetet og stiftsamtmannembetet. Katedralskolen som hadde ligget øst for Domkirken siden middelalderen, fortsatte som en mindre latinskole, men den direkte forbindelsen med kirken ble brutt.

Den vesle latinskolen var avhengig av foreldrebetaling, og i en by i sterk motvind ble det vanskelig å rekruttere elever til skolen.

I 1739 kom den første, norske skoleloven: "Forordning om Skolerne paa Landet", men først i 1848 kom en lov som fastsatte skoleplikt også for barn i byene.

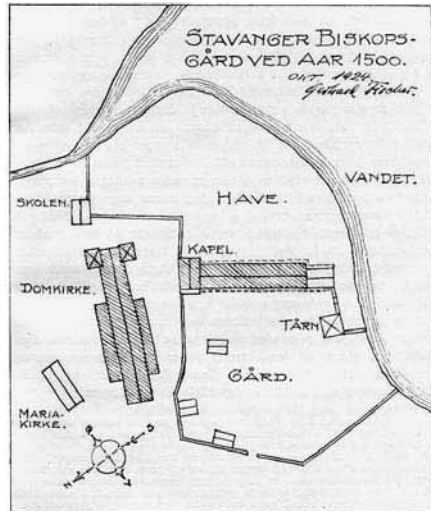
Etter 1739 ble latinskolen i Stavanger kalt "dansk (norsk) kristendomsskole". En kordegn skulle overta rektors ledelse av skolen og samtidig lede korsangen i Domkirken.

I Stavanger fungerte den nyopprettede kristendomsskolen som en fattigskole der skoleholderen skulle undervise "saavel de fattige pibgebørn som drenggebørn i Stavanger kjøbstad og i Vor Frue sogn, og af saadanne skulde han til enhver tid ha i det mindste et tal af 30 personer".

Det fantes ca 300 barn i skolealder i Stavanger på denne tiden, og selv om vi trekker fra borgerskapets barn som fikk privatundervisning, skjønner vi at de fleste barna i byen fortsatt stod uten skoleplass.

Undervisningen av fattigbarna skulle foregå i skolebygningens 1. etasje. Av bykassen og kirken mottok skoledegnen en årlønn på 6 riksdaler - samt 12 favner ved til privat oppvarming.

Elevene skulle fortsatt motta såkalte "liigpenge" for å delta med sang i forbindelse med gravferd - en sang som ifølge Kiellands forfatterskap var en lidelse å høre på. Det ble også samlet inn penger til beste for skolen i kirken og blant byens bemedlede mennesker. I tillegg fikk skolen økonomisk støtte fra Simonsens legat.

Kongsgård omkring år 1500.

I skolens andre etasje med skråtak opp mot mønet, skulle skoleholderen undervise "barn af stadens mestformuende folk" i kristendomskunnskap som en forberedelse til konfirmasjonen. Når barna "upstairs" lærte å lese, skulle læreren ha 3 skilling i lønn pr. barn pr uke, for både lese og skriveferdighet kunne han forlange 4 skilling og for lese- og regneferdighet: 6 skilling pr. uke.

Hvis læreren ikke maktet å ta seg av undervisningen i begge etasjene, var han etter skoleinstruksjonen forpliktet til å ansette en ekstra lærer som han selv måtte avlønne.

"De gudfrygtigste, skikkeligste, flittigste og fattigste elever" fikk utdelt penger, klær og sko i forbindelse med St. Hans og St. Thome dag (jul).

Sven Torgersens forgjenger i vervet som skoleholder, het J. Baumann. Han hadde innehatt stillingen fra 1792 til 1807, og han hadde gjort seg særlig bemerket ved å kjempe for at hans "disipler" skulle utstyres med ordentlige klær og sko slik at de slapp å gå bak likkistene til alminnelig spott og spe i sine lappede klær og utrangerte sko. Elevenes klær og sko representerte i tillegg en helsefare, mente Baumann - særlig når

vintrenes iskalde nordvestkulinger blåste gjennom marg og bein mens folk skuttet seg mot regn- og sluddbøyer i det åpne lende i Urtehagen utenfor Domkirken - eller på Fattigkirkegården i Kleiva.

Sven Torgersen var 21 år da han overtok lærerstillingen etter skoleholder, forstander og kantor Baumann i 1807.

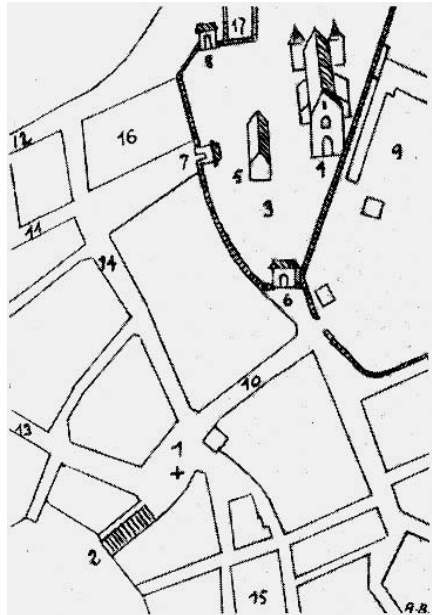
Trolig bodde han til leie hos Inger Sunde i Kleiva den første tiden han var bosatt i Stavanger. Seinere fikk han seg, som vi har hørt, leilighet i nabohuset, Olafskleven 12.

En kan undres over hvordan bondesønnen fra Sunde hadde skaffet seg utdanning som skoleholder. Kanskje var det som følge av det initiativ som den rasjonalistiske biskop Peder Hansen i Christiansand stift (1798-1803) tok for å styrke omgangsskolen i stiftet. Han tilbød en enkel lærerutdanning (intensiv-kurs) til glupe bondegutter i bispedømmet sitt. "En skoleholder skal ikke være aldeles fattig, ei heller rig" og "Han skal være Blid og god af Hiertet" og "ha Agtelse for Religion og vise Dygdighed og Anstændighed i Vandel og Fliid i sit Kald", skrev biskopen.

Det hadde vært ønskelig at ånden fra biskopens humane utsagn - og samme holdninger fra andre teologer inspirert av opplysningstidens ideer - hadde fått prege disiplineringstiltakene ved byens oppdrageranstalter utover 18- og 1900-tallet.

For det er synd å si at disse anstaltene, dominert av haugianerne og deres etterkommere, har etterlatt seg lysende forbilder hva atferdsmodifisering angår. Mange haugianeroppdragere må ha hentet sin inspirasjon - og sine alibi - fra Det Gamle Testamentets tese om å tukte den en elsker. Førsteleddet i mottoet synes i alle fall å ha vært mer vektlagt enn det andre.

Disiplineringsånden som gjeme preget oppdragermetodene ved institusjonene er ikke vanskelige å eksemplifisere, som almueskolen der "Riset eller Rørpidsken" ble nyttet som "Corporlig Straf mod Opsetsighed", Josephines Stiftelse, der foreldre tok jenter ut av institusjonen grunnet mishandling, Den Kombinerde Indretning under ledelse av haugi-

Strøket omkring Domkirken på 1700-tallet. 1 og 2 Torvet med Torvebyggen, 5 rådstuen, 10 Kongs-gaarden, 11 Øvre gaden (Kirkegata), 13 Nedre gaden (Skagen), 17 Katedralskolen

aner Ole Omdahl som lot tvangsinnsatte tampeplå - jmf. Alexander L. Kiellands avisartikler i "Stavanger Avis" fra 1889, Waisenhuset under Lars Oftedals regime - presten som tillot og utførte pisking av oppsetsige gutter -jmf. Berge Fures biografi, Misjonsskolen under den forhenværende fengselsprest Karl Rolls ledelse - jmf. Nomes misjonshistorie der Misjonsskolen, under Rolls herredømme, gikk under oppnavnet "Klosteret på Egenes", Misjonselskapets barnehjem, Solbakken, der det ifølge misjonsprest Johannes Borgenvik var en bestyrerinne omkring andre verdenskrig "som aldri burde vært der" - jmf. avisartikkel i "Stavanger Aftenblad mars 1989 - eller barneskolen i Stavanger der jeg selv ble vitne til en 70 år gammel "haugianerlærer"s fysiske avstraffelse av medelever på midten av 1950-tallet som ga meg inntrykk som sitter limt fast i sinnet for alltid. Disse eksemplene minner svært lite om

Mesterens oppfordring om å la steiner bli liggende til fordel for oppfordring til selvrefleksjon og oppgjør med seg selv.

Det er liten tvil om at haugianerne og deres etterkommere i Stavanger har gjort mer for barns og unges oppdragelse, undervisning og velferd i denne byen enn noen andre grupperinger. Likevel må en som lokalhistoriker ha lov til å undre seg over at oppdragertyraner fikk så romslige kår innenfor institusjoner som bygget sin virksomhet på kristne fundamenter, for dokumentasjonen for at fysiske og psykiske overgrep fant sted innen ovennevnte læreanstalter, er for overveldende til at en kan stille seg likegyldige og hoppe bukk over den. Og for meg blir det en dårlig unnskyldning at ovennevnte oppdragermetoder "lå i tiden" - så lenge oppdragerne viste så liten respekt for menneskeverdet - og representerte så stor mangel på innlevelsesevne - oppdragerens adelsmerke.

Stavanger opplevde en ny, kraftig nedgangsperiode i årene 1807 til -14 da Danmark-Norge ble trukket inn i Napoleonskrigene. Ja, for skipsfartsbyen Stavanger ble denne krigen litt av en katastrofe.

En stor del av byens skipsfartsflåte ble kapret av "engelskmannen" allerede i løpet av siste halvår i 1807, og et par hundre av byens sjøfolk var innom "prisonen" i løpet av krigen - med de følger det fikk for familier når forsørgeren forsvant.

Under slike forhold kan det ikke ha vært enkelt for den unge læreren å overta ansvaret for byens eneste offentlige skole. Vinteren 1812/13 var situasjonen i byen så kritisk at Gabriel Schanche Kielland på Ledaal åpnet sitt private kornlager til beste for byens sultende befolkning. For denne fortjenstfulle handling ble agenten siden hedret ved å bli slått til ridder av Dannebrogordenen.

Etter krigen og frihetsverket på Eidsvoll ble skolens navn endret til "Ammueskole" i 1816. Sven Torgersen hadde fortsatt klokke- og kirkesangerfunksjonene som en del av sin stilling. Dette betyr at han fikk å forholde seg til prestene i Domkirken og i "Vor Frue sogn" på begynnelsen av 1800-tallet. Som

vi har sett, stilte et par av prestene som faddere da Svens barn ble døpt.

Alexander Lange kom til Stavanger som res. kap. i Domkirken i 1818. I sine erindringer gir han følgende kommentar vedrørende den skolen han møtte i byen. (Lange nytter fortsatt fattigskolebenevnelsen på skolen - selv om navnet altså var blitt endret til almueskole to år før hans ankomst til Stavanger,

"Det gaves nemlig i Stavanger aldeles ingen Skole af noget slags uden en Dreng-Fattigskole, hvis eneste lærer var Chordegnet og hvis Locale var et eneste stort mørkt Rum med Ovn midt på Gulvet i et forfærdeligt Stenhus, der mærkeligt nok havde været den gamle Latinskoles eneste Locale, et Hus, som lykkeligvis dømtes til Nedbrydelse. Det fantes ikke en eneste Student, Candidat eller Nogensomhelst, der kunde eller vilde paatage sig Børns Undervisning". Alexander Lange valgte derfor selv å ta seg av sine egne barns opplæring "lige fra ABC'en af og til alle Skolefag", som han skriver. For øvrig hadde det siden 1802 eksistert en privat realskole i Kirkegaten 2 der Gabriel Schanche Kielland hadde stilt hus og værelser til rådighet for foretakendet. Men denne skolen ble lagt ned grunnet økonomiske vanskeligheter nettopp i 1818 da Alexander Lange ankom byen. Men allerede året etter opprettet den siste overlæreren ved realskolen, "lieutenant" Jens Gjøde Terchelsen, en privat latinskole i samme lokaler hvor den gamle realskolen hadde holdt til huse.

Det var ingen god attest res. kap. Lange ga til Sven Torgersen og hans skole, men det spørs om ikke skoleholderen likevel fortjener honnør som orket å fortsette sin skolegjerning år ut og år inn under de rådende forhold.

3. november 1823 ble det arrangert et møte i Stavanger der skolens framtid stod på dagsorden. Skolens inspektører, byens eligerede firemannsråd samt prost Langberg deltok på møtet som bl. a. skulle ta stilling til Sven Torgersens søknad om "en passende leie for det til hans familie og

skolen brugende hus tilligemed fit brænde saavel for dette aar som fremdeles er, saa længe skolen ikke bliver forsynt med fornødent locale". (Torgersen drev også med hjemmeundervisning av nybegynnerne i lesekunsten).

Søknaden ble avslått med den begrunnelse at Torgersen hadde mottatt en lønnsforhøyelse på 28 spesidaler i 1820 "efter hans da ytrede ønske til husleie og brænde".

Ved samme møtet bestemte for øvrig skolekommissjonen at "forstuen i skolebygningen, som nu er til ingen nytte, kunde indredes til læsestue, til den ende at byens fattige børn, som nu er fordelt paa tvende steder i byen, kunde undervises paa et sted, og et større antal fattige børn faae anledning til skolegang, hvorved tillige det gode opnaaedes, at opsynet med skolen blev lettere".

Heller ikke i 1824 fikk Torgersen positivt svar på sin søknad om høyere lønn - og begrunnelsen for avslaget var den samme som sist.

Fra 1826 skulle Torgersen undervise "almueklassen og de fattige børn af begge kjønn" men også kordegn Smith var ansatt i skolen nå. Siden hovedmålet for skolen var å forbedre barna og de unge til konfirmasjonen, ble kristendomsundervisningen høyest prioritert.

Det går fram av skolekommissjonens referater at Torgersen fram til denne tid

hadde drevet en "staveskole" for nybegynnerne, men denne undervisningen skulle opphøre fra 1826. Denne begynneropplæringen hadde, som nevnt, foregått hjemme hos Torgersen.

Kommisjonen mente også at det var på tide å opprette en skole for høyere utdannelse med plass for "embedsmænds og borgerstandens drengebørn" "der siden kunde indsettes i den allerede opprettede lærde og borger-skole" som var blitt startet i den gamle amtmannsgården på Kongsgård to år tidligere - med ovennevnte løytnant Terchelsen som første styrer.

Sven Torgersen fortsatte trolig som skoleholder i almueskolen fram til 1832 da han, som nevnt, tok handelseksamen (17. juli). 9. mai 1833 fikk han, handelsborgerskap i Stavanger - samme dag som sønnen, Torger, ble født. Da Torgersen tok avskjed med skolen, lå elevtallet på over 400 - slik at lokaler andre steder i byen var tatt i bruk for å huse alle, som vi har hørt.

I 1839 ble den gamle steinbygningen fra 1200-tallet revet, og en større toetasjes bygning i tre ble reist på samme tomt og grunnmur. Den nye bygningen stod ferdig som Domkirkens skole i 1843. (I 1879 ble også den bygningen revet og flyttet til Johannes skole i østre bydel - der befolkningsauken var størst på den tiden).

17. MAI

Fra boken "Fra det gamle Stavanger" av Halvor Storm, 1946.

17. mai i gamle dager.

Guttene begynte feiringen av nasjonaldagen i virkeligheten flere dager i forveien og "innskjøt" sine kanoner, som var laget av store gamle kjellernøkler. De ble ladet med krutt, som selv smågutter kunne få kjøpt i butikkene, bl.a. hos kjøpmann Lott på Holmen. Han var - i parentes bemerket - så liten av vekst, at guttene ofte hoppet bakk over ham når han gikk ned Bredgata. Og så øvde de seg med å lage "kruttkjerringer", som ble laget av oppsmuldret krutt og eltet med spytt. De kunne fenge ganske godt opp, så godt at mange,

før de hadde fått øvelsen, fikk brannså, svidd av en del hår og mishandlet sine klær. Når de så kom hjem, og maløren ikke kunne skjules, hendte det at de skyldige ovenikjøpet måtte knappe ned sine bukser, og så fikk de ris på blanke baken. Men forbuden frukt smaker jo best, sier ulydige mennesker, og guttene håpet at det skulle gå bedre neste gang. Og rundt om, særlig i utkantene av byen, dundret og smalt det uavlatelig hele ettermiddagen til seint på kvelden.

Hele 16. mai gikk ungdommen i spen-

Damelag som deltar i kapproing den 17.mai 1906.

ning om det ble pent vær eller regn. Det var jo ikke bare moroen de tenkte på, men også de nye lyse klærne de skulle ha på seg neste dag. Selv om det styrtregnet hele 16. mai, og det stadig undersøkte barometer ikke viste seg vennligsinnnet, se om ikke nordavinden kom og jaget de stygge regnskyene bort på morgensiden!

Tidlig var hele byen, gamle som unge, på beina 17. mai. Kl. 7 skulle jo de gamle brannkanoner på Valberget skyte dagen inn, og det var så spennende å se om det gikk mange vinduer i knas når de dundret løs. Seinere ble de nok flyttet ut til Bjergsted, hvor de ikke kunne knuse mange ruter.

Så var det kapproing på Vågen. Roerne hadde ikke den gang outriggere eller andre fine kapproingsbåter, og det var ikke gått noen trening i forveien. Nei, det bruktes bare alminnelige bruksbåter; den eneste forskjell på båtene under kapproingen og ellers var kanskje at de var blitt skrappt i bunnen og smurt med tjære.

Og så samledes deltagerne i barnetoget

i hver sin skole. Den gang gikk bare gutter i toget, småpikene fikk bare være tilskuere og kaste blomster til sine venner. I Kongsgård møttes skolene, og samlet marsjerte de den fastsatte rute rundt om i byen og tilbake til Kongsgård, der det var tale av en eller annen lærer, og så ble "Ja, vi elsker" sunget av den glade, feststemte gutteskare, som under hele marsjen ropte hurra og sang i villen sky.

I 1888 vakte Storms skoles tog alminnelig oppmerksomhet. Guttene bar nemlig ikke flagg, men avvekslende røde, blå og hvite vimpler så hele skolen så ut som et eneste start norsk flagg. Det var praktfullt. Dertil kom at guttene hadde fått nye skoleluer, som tok seg godt ut.

Etter at toget var blitt oppløst, samlet folket seg langs Ladegårdsveien, der kappgangen skulle foregå. Det var ikke trenede menn som kappgikk, og mange av deltagerne gikk nok bare for løyers skyld. Kostymene ville nok ikke ha blitt godtatt som idrettsdrakt, de var da også ofte høyst eiendommelige. Jeg husker godt at en kjører, alle kjente, hadde på seg en

bukse, som i påtrengende grad minte om en velbrukt underbukse, dertil skjorte og "høystøvler" på tamp" (høye skafstøvler utenpå buksene). Litt bedugget var han også og vakte overdådig jubel, men premie fikk han ikke, det hadde han vel heller ikke ventet. Så var det velosipedløp, også på Ladegårdsveien. Den gang brukte man de høye maskiner, med et meget stort hjul og et lite bakpåk.

Så var det en slags middagshvile, men hvile ble det ikke noe av. Man skulle jo se på guttungenes klatring på de med grønn-såpe vel innsmurte stenger, som var reist utenfor Kongsgard. Øverst på stengene var det premier som lokket. De aller fleste nådde bare halvveis opp eller mindre enn det, men noen listige fyrer hadde utstyrt seg med gamle sekkefiller om buksene, og så hadde de sand i lommene og det hendte at de klarte å hente ned premier.

Om ettermiddagen var det stort borgertog, som gikk ut fra Torget kl. 17, tok en ikke liten rute gjennom byen og endte i Kongsgårds store plass. Borgermusikken i spissen, og « Ynglingen» (Ynglingforeningens musikkorps) i midten av toget. Alle byens korporasjoner deltok med sine faner. Atskillige borgere, med flosshatt og kort trøye. Blant de mange faner var særlig Godtemplarenes bemerkelsesverdige; den var så stor og tung at den måtte kjøres på hjul. Toget var mere alvorlig enn gutte-

toget, men hurraer drønnet kraftig når de passerte velkjente borgeres hus, spesielt den gamle stortingsveteran, byfogd Christensens. I Kongsgard holdtes de tradisjonelle taler for Kongen, Stortinget og Stavanger.

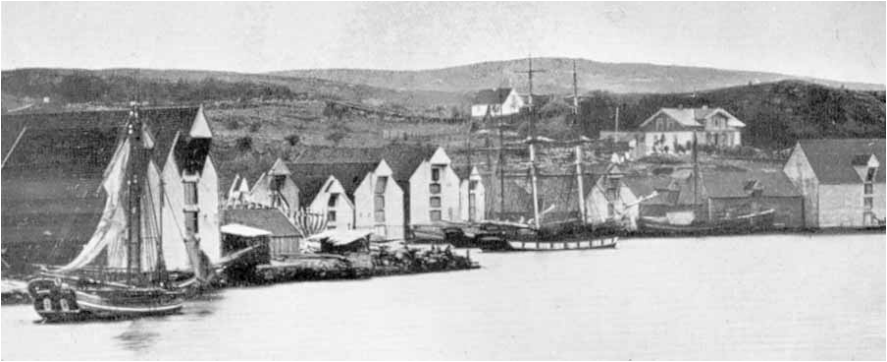
Om aftenen var det stor folkefest i Kongsgard. Der var det også sportsleiker - hekkeløp, eggeløp osv. Sa samlet deltagere om den store skoletrapp, der en talerstol var reist. Amtmann Morgentierne trådte verdig og avmalt opp på den, så ut over mengden og holdt så den vanlige tale han hadde holdt der i over 20 år, for vår folkekjære konge Oscar den annen. Hipp, hipp, Hurra! Og så utdelte han med oppmuntrende ord premiene til vinnerne i kapproingen, kappgangen og velosipedløpet.

Og så gikk dansen livlig til kl. 24, da festen avblåstes med et fyrverkeri på Bredevannet langs hvis bredder lyste tente glassbluss: Leve fedrelandet!

Og så, gikk man hjem, det vil si de fleste gjorde det.

I de forskjellige foreninger var det dans til kl. 2-3 om morgenen. Hva grunnen var hertil, skal jeg ikke her gjette, men underlig nok begynte eksamen artium dagen etter, og da var mange av de vordende studenter ofte ikke særlig opplagt til å skrive norsk stil. Dette ble jo seinere forandret.

Sandvigen med den gamle Sandvigsverven. Slutten av 1850 årene. Det står et oppspannet skip på bddingen mellom sjøhusene til venstre. Hovedbygningen på Bjergsted er såvidt ferdig.

Minner om Bjergsted

En strannagutt forteller

(innledning av Reidar Frafjord)

Beretningen som her følger, stod å lese i Stavanger Aftenblad i 1932. Nedskriveren vil tydeligvis være anonym, og undertegner kun artikkelen sin med "En bypatriot". Ut fra de opplysningene han gir til kjenne i teksten, ser det ut som om han er født i 1860 - årene, men den gangen man aller først ble delaktig i hans nostalgiske mimringer, var han trolig en godt moden, eldre mann rundt 70 år gammel. I dag, hvor nye bygninger har reist seg i dette flotte parkområdet, og hvor gamle Sandvigen skole like ved har måttet vike plassen for rundkjøring og blokkbebyggelse, er nedenstående skildring vel verd å studere for alle som i vår tid tar seg spaserturer og er glade i denne fredelige oasen i sentrums umiddelbare nærhet.

Bjergsted stod for oss Stavangere like inn i 1880 årene som en lukket borg, og var for de eldre av dem et av de vakreste minner om de store patrisier-familier som skrev den økonomiske historie i forrige århundre.

Der hvor Bjergsted har sine vakreste partier, på nordsiden av hovedbygningen var før 1850 årene en skrapeplass, hvor

noen forvredne asalbær- og surepletrær heldet sig ut over de høie bergskråninger. Da plassen var farlig for både folk og fe, var det bare guttungen fra Stra`en som hjemsoekte plassen når asalbærene hang i røde klaser om høsten. Gamle Petersen (senere firmaet & Køhler) hadde dog fått plassen kjær, og han tok iherdig fatt på å skape dette villniss om til et av de vakreste partier som denne landsdel nu kan glede sig ved.

Han eiet et gammelt hvitmalet, lavt hus, med en stue og kammer i hver ende og med gang i midten av huset, et stashed etter jæderske forhold i den tid. Til huset hørte en stor bærhage, og som tuntre sto de to store tvillingbjørker som for lengst måtte felles på grunn av elde. De var i de siste år, før de falt for øksen, surret sammen med store kjettinger, men tidens tann gjorde at man for sikkerhets skyld måtte felle dem.

Det gamle hus lå litt nedenfor den nuværende hovedbygning og blev revet i 1857. Den nye hovedbygning og den øvrige bebyggelse blev oppført i 1858-59 etter arkitekt Fr. v.d. Lippes tegninger.

I den gamle hage til Petersen, som strakte sig nedover mot sjøen, vokste der de herligste røde ripsbær, som var til stor fristelse for de daværende Stranna-onger.

Da det ene innfall etter de annet blev foretatt sensommer-kveldene, uten at gamle Petersen og hans dreng kunne få has på rakkerpakket, måtte snekkeren på firmaets bod arbeide en tremann med gevær på skulderen, og den ble opstilt nedenfor huset, tett ved de store bjørketrær. Tre-mannen gav dog ikke Stranna-ongane den tilbørlige skrekk i livet, ti de var modige i de dager, som de forresten alltid har vært.

Men Petersen fant på bedre ting. Fra en av sine skuter som kom hjem med rug fra Svartehavet, fikk han i land en stor brandrød hund som de kalte Sultan, og den måtte ungene respektere. Dette best av en hund ble stamfar til mange hunder på Bjergsted, og den siste av stammen fikk nådeskuddet av stadthauptmann Hansens rådsdreng Tønnes i 1882.

Bjergsted var opprinnelig bare en tredjepart så stort som det er i dag. Det var for øvrig ikke blitt døpt den tid, navnet fikk det først i begynnelsen av 70-årene.

I 1853 blev innkjøpt den nordre del, der hvor det gamle våningshus og løen ligger under bakkeheldet, - huset skal forresten være det eldste våningshus i Stavanger og mere enn 200 år gammelt. Selgeren var Endre Meling, far til avdøde Tobias Endresen Meling, som i mange år bodde på sjømannshjemmet.

Året etter innkjøptes den sydlige part, fra den nuværende utstillingsbygning til det sydlige skifte ved Oljemøllen. Dette bruk kaltes før for Olavsro, og her stod en gammel reperbane. Den strakte seg langs veien op til den nuværende port til Bjergsted.

På Olavsro sto der våningshus og løe, og den siste blev straks revet ned, men våningshuset stod like til for noen år siden da plassen ble solgt til Potetmelfabrikken; det ble da flyttet opp i hjørnet ved den nye port hvor det fremdeles står som et minne fra den tid Stavanger var liten.

Da eiendommen blev samlet, blev der opført doble steingjerder rundt det hele, og det samlede areal var da 102 mål.

I mine guttedager kaltes den grunn som ligger østenom Bjergstedveien og til sjøen for "Pitters-porten". Dette stykke jord blev av oss betraktet som et "no mans land". Vi hadde i den tid ikke idrettsplasser, vi unger blev betraktet som en plage, og den gamle rigger på Verven som var vår bussemann, han sa: "Ongane ska du pryla når du ser di, for har di ikkje gjort vondt vil de gjørra de".

På skolen var det pryl, ikke enkeltvis, men i klassevis. Når visse lærere var i dårlig humør, tok de en razzia og prylte klassen. Politibejentene gikk med spansk-rørstokker, og dersom vi ikke slengte treskoene og tok tilbeins, fikk vi av spansk-rørret enten vi hadde gjort vondt eller ei. Om vinteren når vi rente på kjelke fra møllen ved gamle Egenes kirkegård kunde de forhatte politifolk stå på lur bak Gassverk-hjørnet og ta imot oss, og hver kjelke som de kunde rane til sig, måtte innløses med 12 skilling = 40øre. Men når vi rottet oss sammen en tyve-tredve gutter i flåte på "snøskjeiser" og lot det suse nedover bakken fra møllen, da maktet ikke den tids politikorps å stanse Åsgårdsreinen, om de enn tok sine rørstokker til hjelp.

At vi under slike omstendigheter blev glad i Pitterporten er sikkert. Her kunde vi holde "sjeb", her bygget vi hus og hytter, her holdt vi parader, og her hadde "Stranna-bataljonen" sin øvelsesplass.

Under en mønstring av "Stranna-bataljonen" hvor vi var pyntet med papirhuer og hanefjær, med snorer og stas, sabler og geværer i de mest forskjellige utgaver, ble vi av vår sjef kommandert på to geleder: Stadthauptmann Hansen kom kjørende i to-spenn til Bjergsted. Da han skulde inn porten, blev der kommandert "presenter gevær", vår tambur Svend Trerau slo trommen likeså godt som gamle tambur Foss da han med hovedstevnevidne Hansen drog fra hjørne til hjørne og kungjorde for

Bjergsted med hovedhuset som brant ned under krigen.

alt folket at "auksjon aktes avholdt over nedenafor", i detaljer notert husgeråd. Stadthauptmannen gjorde stram honnør, ja inntil den fine damen så smilte hun og hilste til oss.

Da vognen var kjørt gjennom porten fikk gamle Tønnes Rådsdreng ordre til at bataljonen skulle slippes inn, "Sultan" – huden – blev bundet, og vi slapp inn med : "Kom nå då – rakkarongar!"

I Bjergsted måtte vi gjøre opvisning, og da vi var ferdige, fikk hver til belønning et stort glasseple av den forbudne frukt som vi så tidt hadde sett gjennom hagens trær.

Da Tønnes stengte porten efter oss, sa han: Nå tenkje eg at der henne någe.

Ikke lenge etter hendte det at byens fedre, Stavanger formannskap, den 9. april 1883 fikk tilbud om kjøp av Bjergsted av boet for 55,000 kroner. Eiendommen er 25,5 tønne land eller 102 mål stort, husenes brandtakst 32,000 kroner. Saken endtes sundhetskommisjonen til uttalelse.

Bystyret hadde nemlig året før bevilget 18,000 kroner til opførelse av et karantene-hospital som en absolutt nødvendighet av hensyn til de mange skib som kom hjem med skibsmannskaper syke av kopper, spesielt fra Svartehavet. I årene 1882 og 83 var Sandvikens skolehus stadig opptatt som karantene-hospital.

Saken om kjøp av Bjergsted sendtes også til havnekommisjonen og der blev sendt bobestyrelsen et bud på 45,000 kroner. Den 11. mai.1883 besluttet bystyret

å innkjøpe Bjergsted for 45,000 kroner, hvorav havnekassen utredet halvdelen med 22,500 kroner, resten av bykassen.

Det besluttedes videre at det tidligere bevilgede karantene-lasarett ikke skulde opføres, og at man skulde selge av Bjergsted marker alt overflødig og bare beholde tilbake en passende hagegrunn. Denne siste beslutning av bystyret er heldigvis ikke utført, når undtas det stykke av Olavsro som for en del år siden solgtes til Potetmel-fabrikken.

Beskrivelsen over Bjergsted ved byens overtagelse lyder i dokumentet slik:

Bjergsted overdrages til Stavanger kommune med et samlet areal av 254,285 kvadrat alen eller 25,5 tønner land = 102 mål.

Husene er hovedbygning med 7 varme værelser og kjøkken i 1. etasje, 4 varme og 3 skråkamre i 2den etasje. Uthusbygningene består av fjøs, stall og vognremisse, vaskeplass og høiloft. Drengehuset (det gamle huset op under fjellet samt løe) består av 5 små værelser. Sjøhuset (blev overdradd havnevesenet) samt badehuset (nu nedrevet).

Bjergsteds beplantning blev for største delen utført av avdøde gartner Poulsson, og plantene ble innkjøpt fra Flaatrbruker planteskole, Altona nær Hamburg.

Der er blitt foretatt flere uttynninger av skogen i Bjergsted, og hele den store frukt-tre- beplantningen som var enestående i sitt slag i vårt distrikt, har dessverre måttet raseres. Men våre myndigheter kunne med mer nennsomme hender ha bevart mer av denne park av Norges offentlige parker enn tilfellet er blitt. Myndighetene burde for eksempel ha fulgt folkets røst og ikke tillatt opførelsen av sildoljefabrikken i 1909 da denne brente og blev tillatt opført igjen til tross for de 160 huseiere som besluttet enstemmig å henstille til myndighetene at det ikke måtte skje.

Måtte våre myndigheter ha et våkent øie med Bjergsted ikke bare i feststunder men når der kreves vedlikehold, tilsyn og vern om Bjergsted før det forfaller. Det ber en **Bypatriot.**

Tollvakthuset til venstre. Deretter Jensens & Søylands store sjøhus. To hus bortenfor (murhus) ligger Iversens bakeri.

Gutteliv i Stavanger for 50-60 år siden.

Oscar Andreas Iversen (1895 - 1972) vokste opp i Bredgaten 24. Barndomsminnene fra årene etter 1900 skrev han ned på begynnelsen av 1960 - tallet.

For 50-60 år siden var Stavanger en rolig by. Det var jo liv i byen den gang også, men alt med måte.

Vi som bodde nær bryggene og sjøen hadde herrens glade dager. På havnen var det robåter og seiljekter. Folk fra øyene rodde til byen, og mellom Steinkarkaien og Breialmenningen kunne det ligge opptil hundre robåter om lørdagen. Og det er vel betegnende for tiden at ingen låste båtene sine.

Men det var jo også dampbåter. Kose-lige som ikke bråket, men luntet og gikk og hadde god tid. Dampmaskinene hadde en egen rytme, og vi laget regler til takten. Gamle Oscar II, som gikk fra Steinkarkaien til Dirdal og Lyse, hadde for eksempel en

maskin som sa: "Høle – Forsand – Oltesvik og Dirdal". Og lektor Retz som lærte oss om dyr og den slags fant at maskinen sa: "Insekter – edderkopper – tusenben og krebsdyr".

Noenlunde det samme var det med de andre dampbåtene på havnen. Foruten Oscar II var det Eira, Strand, Fjordbuen, Øybuen, slepebåtene Alfa og Sigurd, Lodsén, Sabben, og Nappen. Disse båtene holdt jo helst til rundt Steinkarkaien. På "Litlekaien" lå Stavangerskes båter, og på Storekaien lå båtene som gikk til utlandet. Strandkaien eksisterte ikke den gang.

Havnen ja, det var der vi oppholdt oss. På bryggene og i robåt. Det var livet og eventyret for oss gutter. Vi rodde sjelden

lengre østover enn til Drollehåla og Strømsteinen. Så hadde vi de indre Steinkarene med gamle bekhus. Innenfor lå Verksalmenningen og småbrygger til vi kommer til fisketorget, nå Fiskepiren. Videre vestover hadde vi Storhaugbryggå og Bagarbryggå, Tøgehåla og Sundtahåla. Den siste lå ut mot havnen omtrent der hvor Jøsenfjordbåtene ligger. Så kommer vi til Steinkarkaien, mellom Jorenholmsbukten og bukten på vestsiden av Steinkarkaien gikk en kanal som vi kunne ro gjennom. Der var det masse småfisk; mort, barlonk, stinta, rødnebb, blåskår, hedlesjid, foruten marulk og "smørås".

Og så var det ekstra gilt å ligge under kaien der og høre kjerrene kjøre over oss når de skulle ut på Steinkarkaien. Det var en herlig og fredelig plass.

Jeg nevnte Bagarbryggå og Tøgehåla. Rett ut for dem lå C. Hauge Thiis' hermetikkfabrikk. Der løp det også ut en kloakk og der var det nikk en fin plass "gliba" mort. Etterpå ble den solgt på Torget som ekstra fin Kvitsøy mort. Og som bekjent; Hva du ikke vet har du ikke vondt av.

Der fryserikaien nå ligger lå det den gang sjøhus på rekke og rad. Jeg husker spesielt Brødrene Eriksens, samt smørfabrikken Victoria. Det siste, et stort murhus, eides visstnok av Kornelius Olsen. Men hos Brødrene Eriksen var det mer spenning for oss. De fleste husker sikkert de fire brødrene Eriksen. De bodde i Breigt. 19. Der hadde de hatteforetning, og i Søregeta drev de garveri, og i Kalhammaren hadde de et stort sjøhus for sildesalting. I sjøhusert ved Steinkarkaien drev de vel også salteri, men det som interesserte oss gutter var den flotte seilbåten de hadde der. Den het Ørnulf og jeg skal hilse og si at den ble holdt i fin stand. Den ble under stor høytidelighet sjøsatt hvert år, og på seilturene var det fast orden. Elsdtemann, skipsreder Erik Eriksen, satt ved roret, stortingsmann Svend Baltasar satt ved sjøtene, og tredjemann Olaus satt på seilfoten, og endelig yngstemann Bernhard i rommet i baugen.

Dermed var pliktene fordelt, og det ble aldri noen forandring på dette. Og seile kunne de, og som sagt: båten ble holdt slik en båt skal være. Det var fine og ordens mennesker.

På vestsiden av Steinkarkaien lå Breialmenningen, og utenfor denne lå Kjerringholmen.

På kjerringholmen var det i min tid kulltomt (N.B. Sørensen) tidligere Pluog og Sundt, senere ble det slakthus. Det hadde også vært skipsverft der nede og tar jeg ikke feil var det her byens fineste fullrigger ble bygd, nemlig Imperator.

De forskjellige sirkus pleide også å holde til her mede, og ikke å forglemme karusellen til Ola Vigedal. Det var til musikken fra denne at folk sang: "Ola, Ola, Ola Vigadal, han har karusell, som ska gå i kveld, 10 for voksne og 5 for de små, kom og sett jer på, for nå ska`an gå". Jo Kjerringholmen var noe for deg sjøl i den tiden.

I enden av Breigata lå Roths trelastlager, en glimrende plass å holde "trebonius" og "meg te palle".

Etter Kjerringholmen kommer vi til den bukten hvor før Tollvaktuset lå. Bukten heter visstnok Kjerringholmbuktå. Tollvaktuset ble senere vaktmesterbolig for slakthuset. Jeg husker godt formann Waage. I bukten lå foruten tollbåten, også alle losbåtene. Det var fine seilbåter. Det var ingen motorbåter den gang. Av losene husker jeg godt Anbjørnsen, Asbjørnsen og Vikre. De to første bodde oppe på Bakken (mellom Ø. Holmegate og Breigaten), Vikre bodde i Ø. Holmegate. Nå stod nordvesten godt på i bukten hvor båtene lå, og en kveld ble det bokstavelig talt liv i losenes flokk. Båtene måtte berges på land, og det ble ropt og kommandert til vi gutters store fryd. Vikres båt var tyngst og de greide ikke å få den opp, og til slutt ropte los Vikre: "Så la`an i Jesus navn!" Det gjorde sterkt inntrykk på meg dette uttrykket mens stormen ulte.

Innerst i bukten lå min fars bakeri, og videre vestover sjøhusene til Hustvedt, Git-

Tøjehåla.

lesen, Ågesen, til vi kom til Solandsbryggå. Ågesen var skipper og han hadde en søster som var ganske "drusen". En dag skulle hun riste filleryer fra annen etasje i sjøhuset, og sa gikk det ikke bedre enn at hun tok overbalanse og deiste utfor. Hun falt rett opp i en liten robåt som lå der, og folk fra bakeriet som hadde sett det hele for ut for å redde henne. Da de kom ut ropte frk Ågesen: "Eg nødde ingenting, men båden sprakk!". Det var godt hold i folk i gamle dager!

Sist var vi kommet til Solandsbryggå. Den lå mellom Tou's murhus og det siste sjøhuset i Kjerringholmbuktå. Akkurat ned fra der hvor Østervåg slutter og N. Holmegate begynner. Ja, bryggen der der jo i dag også, men ingen sjø skulper mot den. Den er som mange andre brygger blitt landfast, en snarvei fra Østervåg til Kaien, der Børevigå før var. Børevigå ble jo først fylt ut etter den siste verdenskrigen. Vestover fra Solandsbryggå lå Tou's bygninger, og i neste sjøhus hadde S.G.R. Wiig fiskeforretning. Utenfor der fikk vi mye fisk.

Nest brygge var Feyersbryggå, rett ned fra Kirkegaten. Også den er landfast i

dag. Oppfor lå Timianstorget, i krysset Ø. Holmegate og Kirkegaten. Vest for Feyersbryggå lå I.W. Holst's kontor og lagerbygninger, og lenger vest ligger også i dag det lange rødmalte sjøhuset som var det eneste huset som stod igjen etter Holmabrannen. Det ble berget av sjøgutter ved hjelp av seil som ble strukket over og pøst sjøvann på. De fikk hver sin sølvskje med inskripsjon for jobben.

Akkurat utenfor dette sjøhuset pleide førebåten til kålasjauerne å ligge. Den brukte de når Stavangerskes dampskip skulle bunkres. Denne kullsjauen førte forresten med seg en biinntekt for folk fra øyane. Det falt nemlig ikke så lite kull i sjøen under bunkringen, og med enkle midler soknet folk opp kull om kveldene. Jeg har selv sett ganske pene båt laster bli tatt opp.

Jo, vi fulgte med i hva som skjedde på havnen. Onnedokkerar, mudderprammer, koffen som kom med sauer, o.s.v.

Nå er vi kommet til Litlekaien, hvor Stavangerske fremdeles har sine rutebåter. Litlekaien begynte ved Børevigå og gikk omtrent til like før Middelthons kontorbyg-

ning. Fra da av og innover ble kaien kalt Storekaien. Der la Wilson båtene til og andre fra Hamburg, o.s.v. Så var det bare kai helt inn til Felthusalmenningen. Den er jo også landfast, og lå mellom Myhre`s forretning og konsul Fred Hansen. Innenfor var sjøhus til Torget. Det var utenfor her at polarskuten Fram lå, visstnok etter Sverdrups polferd. Der var også brannsprøyten "Nøkk`s" plass, rett ut for Torget.

Strandkaien eksisterte ikke den gangen. Der var brygger utover, og samtlige er i dag forsvunnet. Dahlealmenningen, Tollbubryggå, Butlerbryggå, Knudsabryggå, og utfor Kranen lå Sandviksbryggå. Kranen ligger i dag omtrent som før og er blitt dypvannskai. Men havnen var full av holmer og øyer. De ligger stort sett uforandret. Det er bare Buøy som sett fra byen har forandret utseende, de andre ser fremdeles like koselige ut som før. Det var umyssandes te`ikke ha robåt i den tiden. Kanskje var det turnoppvisning på Gressholmen, for ikke å snakke om når det skulle brennes St. Hans bål. Det var ikke greit å overkomme alt. Sølyst med Kvidavigå, byens fineste badeplass, Engøy, hvor vi hadde sjøhus med vedlager. Seilerne den gang ventet ikke på de offisielle regattaer. De lagte regattaer selv. Hvem husker ikke Bredahl`s "Mågen" – Sjur Johnsen`s "Udahl", Karlsen`s "Teisten", Rolf Husebø`s "Sneien", og mange flere. Vi hadde "Trafikk" og broderen "Sleipner".

Mellom Sølyst og Engøy lå Klasaskjæret, hvor nå Stavangerske har verksted. Der var det en god plass for hummer. Jeg husker en gang at jeg fulgte far til Engøy. Da vi kom akkurat til hjørnet av Klasaskjæret så vi en laks ligge på taren. Forsiktig fikk vi laksen opp i båten. Det var en stor laks. Akkurat da rodde en av fiskerne på Engøy forbi på hjemtur fra fisket. Det hadde helst vært dårlig med fisk. Kom bortom ropte far, og dermed hev han laksen opp i båten hans. Selg `an på Torjå i mårå! Fiskeren ble glad, men selv ble jeg helst litt sve`en. Det var tross alt ikke hver dag vi fikk laks.

MORTAGLIB

De fleste husker sikkert fiskerne som glibte mort langs kaiene. For dem som ikke vet hvordan en glib så ut skal jeg gi en enkel forklaring. En tettmasket not ble festet til en runding på ca. 3-4 meters diameter. Den kunne slås sammen etter bruk. Ved hjelp av en talje, kunne da en utslåtte gliben senkes ned til bunnen. Fiskeren hadde så klar en masse av hakket høvring som han strødde over gliben. Fisken ble lokket av dette, og når fiskeren syntes det var en passe slump, heiste han opp gliben og øste fisken opp med en håv. Slik kunne han ligge i timevis, og det ble fangst av det.

Om kvelden var det hjem fra Engøy med vedlast, fisk og roser. Apropos roser, må jeg nevne et litt vemodig minne. En kveld vi hadde med en fin bukett med roser, stod det en kjenning på Kjeriingholmen. Da han fikk se rosene ropte han: "Iversen, kan eg få de fine rosene?" "Dessverre" sa far, " jeg har lovet dem vekk, men neste gang skal du få". "Takk det var gildt" sa mannen. Nest gang, kanskje en uke etterpå, ble jeg sendt bort med rosene, men da var mannen død natten i forveien. Far tok seg nær av dette, og for meg ble det en lærdom. Kan du gjøre noe godt, så gjør det i dag.

Etter Engøy har vi Buøy og mellom disse to øyene ligger Pyntesundet. Navnet kommer jo av at øyafolket pleidde å stoppe der før de gikk i land i byen, for å pynte seg litt. For dem som ser Buøy i dag fra bysiden er det vel vanskelig å forstå hvor mange idylliske hus det lå langs strendene der hvor nå Rosenberg Mekaniske Verksted ligger, med beddinger og stordokk, velholdte småhus med båtstø og et lite naust. En fryd for øyet og vederkvævelse for dem som levde der.

Utenfor Rosenberg lå før Nyhavn. Den er jo helt gjenfylt nå, men i sin tid lå Skipsopphugningen der , og før 50 år siden lå der store engelske firdekkere, seilkrigsskip. De skulle hogges opp. Om søndagen rodde vi bort og fikk komme om bord.

Der var fangerom og annet mystisk som satte fantasien i sving.

Tjuvholmen og Majoren var vi sjelden i land på. Derimot var Plenting en et yndet sted. I dag er den så å si bortminert. Den gang var den forholdsvis høy, og var brukt som tøytørkeplass. Jeg har mange ganger vært satt i land med en pose "vina-brødsalkalier" og en flaske brus for å passe på klærne. Jeg var helt alene til kvelden, men kjedet meg aldri. Der var nemlig en masse rotter der borte. Store røde, mindre svarte, foruten de vanlige brune. De to første sortene var kommet hjem med fartøyer og ble etterhånden utryddet av de brune.

Rett innenfor Plenting lå Natvigs Minde. I dag er disse to sammenbundet, mens det før var et sund imellom. Kommunen hadde båter der borte og mye annet. Båtene var alltid svarte utenpå og lysebrune inni. Stavanger Roklubb hadde båtene sine der borte, de lå i sundet. Men i et av husene lå det en svær gigg etter det russiske skipet "Ingermanssland" som visstnok forliste på Sørlandet.

På Natvigs Minde holdt vi idrettskonkurranser. Vi rodde bort med deltakerne fra Bredgaten, Holmegaten og Valberget – samt de redskaper vi hadde skrapet sammen. Her avvirket vi sprangøvelser, samt kule- og spydkast. Løpene måtte vi holde i Mosvannsparken. Vi var ikke så redd for umaken, og forresten så var det ikke så mye annet som lokket hellig.

Havnen var vårt liv. En kunne aldri vite hva som dukket opp. Kanskje skulle en mann settes over til et skip eller til øyene. Da kunne det vanke en ekstraskilling. Dessuten fant vi tomflasker som kunne selges for 3 øre stykket.

Jeg kan ikke huske seilskuter på havnen. Den tid var forbi. Den eneste jeg kan huske var en bark "Emanuel" fra Oslo som bestilte skipsbrød (rugkavring) hos oss. Jeg måtte ro om bord med kavringen og fikk beskøiter for jobben. Ellers husker jeg d.s. "Egil", reder Fred Wathne, den gikk på

Island. En annen fast gjest på havnene var d.s. "Alf", reder Ths. Falck. Den var ofte ute i hardt vær i Nordsjøen, men greide seg alltid, selv om det ov og til bare var skrog og skorstein tilbake overvanns.

Men ett havnebilde husker sikkert alle gutter fra den tiden. De engelske "yachtene". Vi guttene kalte dem "Lordar". Vi gikk antakelig ut fra at bare lordar kunne eie noe så fint. Så var det hardanger-jektene som hver høst kom til byen. De lå helst ve "Bispebryggen" (Laksebryggen). Om bord var der robåter på dekket, og i rommet epler, pærere, eplemost, og ikke å forglemme gammelost. Den blandingen ga en aroma så liflig at vi aldri glemmer det.

Eplene var nok ikke Gartnerhall-sorterte men som han sa haringen: Eple og makjen he same smakjen. Forresten hva sier du om 20kr for en god robåt, uten kvist, og ikke knerodde?

En dag falt en gammel kone i sjøen mellom Steinkarkaien og Bredalmenningen. På grunn av alle skjørtene de brukte den gang, ble hun sittende og flyte med skjørtene som et livbelte mens hun ropte og skrek: "Berga smøret- berga smøret". Både konen og smøret ble berget på land og hun var ikke engang våt oventill!

Det hendte ofte at dyr falt i sjøen, særlig hester. Som regel måtte dyrene sleses rundt nordsiden av Kjerringholmen, hvor det ikke var kai, og der kunne en få dem på land. En dag kom en mann fra Mosterøy inn på butikken og begynte straks høyroset å fortelle om noe som nettopp hadde hendt på Bispebryggå. "Eg sa de` me` dei. Ho drokna, de` må halda hove nas oppe, halt na onna halsen, ropte eg, men dei gjorde ingenting og stakkars ho drokna mens me sto og så på det". Mor ble forskrekket og sa "Stakkars kone". "Kåna" sa mannen, "de` va`kje ei kåna, de` va ei marr".

Men vi får forlate havnen og dens liv og se litt på hva de nærliggende gater og smau kunne by gutter og jenter av tidsfor- driv.

Stenkargaten ved Aktietrykkeriet (mellom Kulturhuset og Breitorget). Craigs Restaurant holder i dag til i hjørnehuset til høyre.

Det er klart at guttelivet var det samme overalt i byen den gang, men jeg får holde meg til sentrum.

Ser en på selve gatene, så er de omtrent uforandret. Østervåg-N og Ø. Holmegate. Bredgaten, Kirkegaten, Valberget, Skgen, Nygaten, Vevergaten, (Søragadå), Sølvberggaten, Hølleberggaten, Stenkargaten og Salvagergaten. Der er sakens forandringer hvis en ser nøye etter, for eksempel Filmteateret som har slukt en stor del av Sølvberget, men i store trekk er her ikke så meget forandret foreløpig.

Jeg nevnte en gang at byen var rolig og uten jag. Folk hadde god tid. Når vi derfor holdt våre leker hadde vi gatene til vår rådighet. Jeg kan nevne at vi avviklet hekkeløps-konkuranse i Ø. Holmegate uten forstyrrelse.

Våre leker fulgte stort sett årstidene. Om våren var det tid til ballspill. Somålhys-hueball og senere langball. Ballene kostet ikke så meget. For 25 øre fikk vi en ganske pen ball. Men det hendte jo at ballen endte i takrennen, og da var det spørsmål om hvor grei huseieren var. En lang lekete ut av takvinduet berget mang en ball for oss. Så hoppet vi bukk, norsken engelsken, det ble vi aldri trett av. Plutselig kunne en av oss rope: "Ska me jeppa?" –Ja for du huske vel ka "jeppa" va?

Men det kjekkeste var selvsagt å spela topp. Topp og sveibetre lagte dreier Mor-

tensen til oss. Han hadde verksted tvers overfor Aftenbladet i Øklemmå. Når gatene var tørre kunne vi "spela topp" i timevis. Naturligvis gikk det en rute av og til når sveibetreet gled ut av hånden –men det va`kje titt.

Og så spelte me Mablis (engelsk: marbles). Enten slo vi til veggs med soner; knagg og få med ett greip, med 2 greip o.s.v. Eller vi kastet på løste i gaten. Hvis vi kom så nær den andre marmorkulen at vi kunne berøre begge kulene med ett greip av hånden fikk vi 2 kuler, med 2 greip en kule. Med knagg det dobbelte. Det var en uskreven lov at den siste kulen vi hadde igjen var det 2 ganger i. En annen måte var å losse d.v.s. vi hev etter et hull vi hadde gravd i gaten, og den som kom nærmest fikk første sjangsen til å føre så mange kuler som mulig opp i hullet o.s.v.

Vi brukte også å hive med former. Formene var blanke knapper som var fylt med blystøv. Der gjalt samme regler som med marmorkuler. Hadde vi en riktig god form, kalte vi den "ei kjesa". Penger hadde vi ikke, vi betalte med bukseknapper, og prisen på ei goe kjesa var mange knapper. Hu va` mest ikkje løysanes. Jentene hoppet tau og holdt hinkespill, men guttene var aldri med på dette.

Nå kommer de lekene vi holdt fortrinnsvis når tussmørket begynte.

Først var det "fira på lira", det var ikke så voldsomt kjekt. Så kom "røvaren og posten" og "fange fri". Det var jo klart at disse to siste lekene ikke kunne holdes i fuldt dagslys. Vi skulle jo lure oss forbi-gjemme oss o.s.v. Vi startet for eksempel i Ø. Holmegate. Posten er røvet, og røverne stukket av. Forfølgelsen begynner. En av røverne har posten, de andre ingenting. Hvis en av de siste ble tatt skulle han tilstå. Det ble vrent armer, men det var en gutteære ikke å røpe. Det kunne holde hardt mange ganger. La oss tenke oss flukten med posten. Inn Finklasmauet, ned Bredgaten, bort Østervåg, opp Stenkargaten, gjennom smuget ved Brdr. Eriksens Garver-

forretning og helt til Nygaten. Opp Nygaten til Arneagergaten, ned Prostebakken og bortover Skagen til fjellet ved Valberget. Her måtte klatres opp gjennom Heideparken til selve Valberget. Herfra kunne en lure seg ned trappen ved Lithografen, eller gjennom gården til Johannesen og ut i Kirkegaten. Alle hadde spredt seg og "politiet" hadde det ikke greit. Men spennende var det og vi holdt på helt til det ble mørkt. Og neste gang ble det like gildt. Det var et herlig liv.

Ellers drev vi idrett etter beste evne; 1500meter var to ganger rundt nullen mellom Ø. og N. Holmegate, o.s.v.

Så var våre, sommeren og høsten forbi, og vinteren sto for døren. Det må ha vært mer sne i gamle dager enn nå. Og i alle fall fikk sneen ligge i fred i gatene på grunn av liten trafikk. Da var det kjelke og snøsjeiser. Dreier Mortensen lagte snøsjeiser for 15 øre og appesintau fikk vi i butikkene. Bilig utstyr og gyselig kjekt. Å stå ned Valbergbakken, over kneiken i Kirkegaten og ned Bredgaten krevde sin mann. Forresten gikk vi helt ut i Klinkenberg-bakken for å stå på snøsjeiser, for der var det brattt.

Nattkonstablene var etter oss hvis vi rente på kjelke. De fikk visstnok en godtgjørelse for hver kapret kjelke. Men hvid vi flyktet noenlunde som nevnt under "Røverne og Posten" var det ikke greit for eldre, støle nattkonstabler å fakke oss. En gang kom en konstabel over oss nettopp som vi hadde rent ned Bredgaten. Nå husker du sikkert at en helst måtte ha runde jern under kjelkene, de flate var ikke gode. Andpusten ropte konstabelen "E` de` någen så he` runne?". "Nei" – sier en av oss og løfter opp kjelken. "Eg har flade, men han har runde". "Je mener ikke sålleis, je mener om de` he runne i bakjen?"

For øvrig gikk vinteren med vanlig hjemmehygge. Spill og lesing. Og hvis vi var litt oppfinnsomme lagde vi forestillinger. Lysbilleder i vaskerommet med 1 øre i inngangspenger. De større guttene hadde oppvisning med kopsprang, begengelen i

trapes, styrkeprøver, og lignende. Jeg ser at jeg faktisk har glemt at i også gikk på skole. Vi gikk på Petri skole og pedellen het Knudsen. Men hva tid vi leste lekser kan jeg ikke forstå.

Nå var det jo ikke bare Trebonius og Tikken og Røvaren og Posten vi stelte med. Også vi hadde av og til en viss trang til snob. Vi hadde ikke mange penger til å rutte med, og for å tjene noen lommepenger påtok vi oss alle slags jobber.

Det beste var å få fast gatesoping for folk i nabolaget. Det kunne vi få 30 øre, ja opp til 50 øre uken for, alt etter husets størrelse.

Ellers var nok avissalg det alminneligste. Stavanger Aftenblad holdt den gang til i Sørengaten, og utpå ettermiddagen samlet guttene seg utenfor og ventet på at avisen skulle bli ferdig.

Guttene betalte 3 øre avisen og solgte igjen for 5 øre stykket. Det gjaldt om å få avisene først, og så satte vi av gårde i vår faste rute mens vi ropte...Aftenbla...Aftenbla! – Handelen gikk livlig og det hendte at vi måtte tilbake etter ny forsyning. Folk sto og ventet i gatedøren med 5-øringen klar. Det var som folk sa:"Ka vett me` hvis me ikkje holde Aftenblad og har vindu te` gadå"

En annen inntekstskilde var å bære fisk hjem fra Torvet. Utstyret var enkelt; En sinkbøtte og freidighet:"Ska` me` bera?"

Hver gang det var tilstelning i Bjergsted, lå vi med båt omtrent utenfor Tollboden for å ro folk over Vågen. Vi fikk som oftest 10 øre mannen og litt ble det på en kveld, kanskje opp i 60 til 70 øre. Når en da husker at en sjokolade-sigarett kostet 1 øre, eller 2 evighets kuler 1 øre, o.s.v., så fikk vi litt for pengene den gang. Men vi snudde likevel på ørene, alle husker sikkert at vi i fruktbutikkene først undersøkte om de hadde skadde appelsiner eller bananer. Og hvem har ikke vært hos slakteren for å kjøpe for 5 øre i pylseskalkar, med bemerkning om at "me måtte få møye for de` va` te ein syge!".

Å gå på kinematograf kostet 5 øre for barn, men Akre på Victoria kunne godt slippe inn 2 for 6 øre: "Hvis dokker vil sitta stidle!".

Når Wilson-båtene la ved kaien, kunne det være en sjangse for at engelskmennene hev i land skilinger, pennier, som vi vekslet hos Haabeth på Torvet.

Vi møtte opp når båtene kom fra fjordene, og hvis vi så en som hadde kiste eller vadsekk, så ropte vi: "Har dokker tøy te' bera?". Ikke alltid var vi like heldige. En dag kom en pike med ei voldige amerikakista. Vi måtte hente kjerre, og slet oss opp Petribakken. Da vi kom til huset viste det seg at kisten skulle opp i 3. etasje. Som vi slet min kamerat og jeg, og så fikk vi 10 øre på deling.

ORIGINALER

I mine guttedager var det en mann de kalte "Den kalde hånd". Etter sigende snek han seg inn til folk og la en kald hånd på dem. Mange levde i skrekk etter mørkets frembrudd, for gatebelysningen var jo så som så den gang. Det var også dem som hadde gevær ved siden av sengen.

Det var mange originaler i byen den gang: "Halte Nils" (vennen)- husker vel alle. Så hadde vi han "Høn`Ola (femtalet). Han var sint. Han "Dibbe Tollak" var spesielt godt kjent i bybildet. Han var tålige, dårlig til beins og hadde vanskelig for å snakke. Det var han som på sine gamle dager ropte "Merr vegg" –når han kom til et gatehjørne.

Så var det han "Trisko Søren". Han var fra Lista-kanten, snild men med et fryktelig sinne, når han ble ertet. Han gikk rundt og fikk mat hos folk, og bodde i en løe i Pedersgaten. Jeg har selv sett ham spise opp en full suppe-terrinn med ertersuppe, mens han takket og priset.

En annen vart Pål Hansen (Likkiste-Pål). Han rimte på alt: "Eg hette Pål Hansen fra Jelsa, med dårlige helsa" o.s.v. Han var ærligheten selv og gikk ærend for oss, gjerne i banken.

Karl Søliland husker vel alle. Han gikk i spissen for alle likfølger, og hadde skyggelue med blanke knapper. Han gjorde ingen noe men ble han sint, slo han stokken sin i gaten til den gikk i stykker. En gang hadde han fått en stokk av einer, men den kom han tilbake med, for : "Eg få`an ikkje av!".

Jeg kan ikke slutte av uten å ta med de fleste gutters store hobby, nemlig frimerkesamling. Vi hadde jo ikke råd til å kjøpe frimerker. Nei, de måtte være brukte og allerhelst overstemplet. Vi byttet med kamerater, og jeg kan enda huske den fredfulle følelse hvis jeg trodde jeg hadde gjort et godt bytte. En gang sprang jeg forresten 3 ganger rundt Lekeplassen på Madlaveien for et overstemplet fra Chile. Og frimerkesamlingen var oss til hjelp i geografitimen på skolen.

Ja slik var stort sett livet for 50-60 år siden for oss gutter i Stavanger. Et herlig liv, og ikkje regna det så møje heller, den gang.

Har du husket å betale kontigenten for 2003?
Kr. 250 enkeltmedlemmer, kr. 350 familie.
Kontonr.: 3201 25 37300

Kleiva - Olavskleiva

Denne lille idyll fra Kirkegårdsstredet, midt i byens sentrum er en saga blott. Ingen klesnor med vasketøy blafrer lenger i den friske bris fra Vågen. Men slik lå huset der i lang tid, selv etter at hjørnet var blitt et travelt trafikkhjørne.

Det artige gamle huset mente man lenge måtte være byens eldste hus, artig i formen som det var, men ved rivningen kom man til andre resultater. Det var ikke en gammel forsvunnet byggeskikk med utoverraskede annen etasje. Det var i virkeligheten to forskjellige små hus som ikke en gang passet sammen, som var klasket opp på hverandre. Bare gavlveggen var i flukt. Alle de andre veggene i annen etasje hang utenfor.

Første etasje så ut til å være den eldste, men ikke mer enn snaut 160 år gammel. Grunnen til denne sammensetting av to hus kan ha vært de daværende høye tomtepriser. Men var ikke huset som sådant det eldste hus i byen, så viser derimot selve grunnplanen en helt middelalderlig anordning med stue, gang og kjøkken i ett.

Det var meningen å overflytte huset til det planlagte "Gamle Stavanger". Men materialene var så dårlige at det ikke lett lot seg gjøre å sette dem opp igjen, fordi omkostningene ville bli altfor store.

Det va synd!

Styret i Byhistorisk Forening 2003.

(Forkortet oversikt)

Berit M. Grande Kortegata 4, 4012 Stavanger

tlf. 51 52 70 03

email: berit@ach.no

Hallvard Ween B. Christophersensgt. 21, 4009 Stavanger

tlf. 51 52 43 23

email: hallwe@online.no

Eli K. Vareberg Bergliveien 29 B, 4020 Stavanger

tlf p. 51 88 17 17 ,j. 51 82 84 86

email: eli.vareberg@czi.net

Petter Løhre Blomsterveien 1, 4022 Stavanger

tlf. 51 56 06 96

email: kj-loeh@online.no

Brith Tan Bruvikbakken 6, 4017 Stavanger

tlf. p. 51580655 , j. 51997821

email: bth@statoil.com

Reidar Frafjord Øvre Stokkavei 44, 4023 Stavanger

tlf. 51 52 35 70

email: rei-f@online.no

Hans Storhaug Byggstien 36, 4042 Hafrsfjord tlf. 51 55 01 60

email: detnu-hs@online.no

Anne Tove Nygaard Eikebergveien 39b, 4017 Stavanger

tlf. 51 58 09 35

email: anne.tove.nygaard@sorco.no

Henry Bjørkelund Sivaksveien 30, 4017 Stavanger

tlf. 51 58 16 75

email: hbjorkel@czi.net

Medlemsliste 2003

OLAV ABRAHAMSEN
KRISTIN KAVLI ADRIANSEN
ASLAUG & ALF W. ALFSEN
TORE ALFSEN
EIVIND ANDERSEN
ELI ANDREASSEN
JOHN G. ANDREASSEN
INGVILD BJØRNESTAD ARSTAD
MAGNOR ASKE
BJØRN OG BERIT BACHE
SVEINUNG BANG-ANDERSEN
HULDEBORG BARKVED
ALBERT BARSTAD
BERIT BARSTAD
ALF BECKSTRØM
ELLEN M. & SVEINUNG BENDIKSEN
MARIANNE OG JAN BERG
MIA OG NILS PETTER BERG
TOR BERGE
REIDAR BERGEM
BITTEN BERGESEN
HELGE OLE BERGESEN
UNNLEIV BERGSGARD
KIRSTEN IRENE BERK
SIGVE BETHUELSEN
ELISABETH BJØRDAL
SIGVE BJØRHEIM
HENRY BJØRKELUND
TOM BJØRN-NIELSEN
HELENE BJØRNTVEDT
GRO HELEN BIRKELAND BLOM
FREDRIK BØHNE
NORUNN BORGENVIK
ABIGAE OG WILLIAM BRANDAL
METTE HELGØ BREDESEN
KIRSTEN OG TRYGVE BREKKE
ANDERS BRU
OLAV BRU
OLAV BRUSET
ANNE-MARIE BULL-NJAA
BYARKIVET
LIV SLETTEMOEN BYBERG
MORTEN BÆRHEIM
THORA LISEN BØRRESEN
JAN CHRISTIANSEN
MARTHIN GUNNAR CHRISTIANSEN
OLA DAGESTAD
DAGRUN OG INGVAR DAGSLAND
MATHILDE J DALVA
ERIK DAMBO
V/STÅLE BRANDSHAUG DESTINASJON STAV.
BJØRN DIRDAL
JENS JAKOB DREYER
TOVE TJØSTHEIM EEK
HILMAR EGELI
SVEIN ENOK EIA
KARIN EIDE

EGIL EIK
EDVARD EIKILL
BORGHILD ELDØEN
PÅL MEIER ELLEFSEN
ALF ELLINGSEN
OLAF A ELLINGSEN
SIGNE EMILSEN
BERNT EMIL ENDRESEN
HELGE ENDRESEN
AUDUN ERDAL
INGVALD ESPEDAL
HARALD OG ANNE L. ESPEDAL
AUDUN ESPELAND
LEIF ERIKSEN
KARI BERG EVENSEN
BITEN FALCH
WILLY FALCH
BØRGE FIKSDAL
AUD-UNNI FINNEBRÅTEN
CAROLYN FJELD
KÅRE FLOKENES
HILDEGUNN FISKÅ
ANNE BERIT FOLDNES
RANDI FOLKESTAD
PER S. FORGAARD
REIDAR FRAFJORD
ERLEND FRAFJORD
AINA IRENE FUGLESTEN
DAG FURULY
JOSTEIN FØRLAND
GAUTE GANGENES
ANITA HELEN GISKE
PETTER & INGER LISE V. GISKE
ERLING A GJEIN
JAN GJERDE
KRISTIN ØYE GJERDE
KARL OLAV GJERSTAD
ROLV GJESSEN
JOHN M GRAMSTAD
ARVID GRAMSTAD
PER GRIMNES
ANGUNN GROV
KARI GRØDEM
BJØRG GRØNN
E. SJO JESPERSEN GRØNN BY
KAREN NOREM GRØNNING
HROAR GUDBRANDSEN
ARVID HAALAND
FREDRIK HAGEMANN
OVE HAGIR
BODIL HAGUM
MARI ANNE NÆSHEIM HALL
TROND HALVORSEN
INGER S HAMMERSMARK
METTE HAMMER
ESPEN HAMRE
SIGURD D. HAMRE

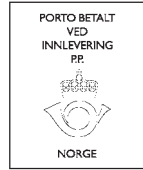
TERJE HANDELAND
ØYSTEIN HANSEN
LAURITZ W. & RANDI HANSEN
LEIF BUCH OG KIRSTEN HANSEN
PER OLAV HANSEN
SARA MARIE HAARR
TORDIS HAUGEN
RAGNAR HAVER
TORA MULLER HAVER
GRETE HELGEVOLD
ÅSHILD HELGEVOLD
RUNE HELGØ
LEIF H. HELLAND
KNUD HELLIESEN
REIDAR HELLIESEN
EGIL HENRIKSEN
INGRID HERLAND
SVERRE HESKESTAD
LEIF B. HESS
GEIR HETLAND
GUNN OG ARNE HIDLE
RØNNAUG HIDLE
JORUNN HOGSTAD
JOAR HOLE
GRØ HOLM
PER HOLM
TONE OG ERLING HOUELAND
GUNNAR & BERIT G. HOUELAND
TOR HOUELAND
OVE HOVDA
MAGNE OG VIGIDS HOVDA
ROLF HULT
INGER M HUNDSNES
KAY HUSTOFT
JØRG HVIDING
BERTHA & ALBERT IDSØE
OLAV ILLSTAD
THORLEIF IVERSEN
JAN IVARSON
PER JENSEN
ROALD JENSEN
TORE JENSEN
ARNE Ø JOAKIMSEN
ANNE-MARIE AUSTBØ JOHANNESSEN
EINAR KÅRE JOHANNESSEN
ELSE MARIE JOHANNESSEN
GRETHE JOHNSEN
JOHN GUNNAR JOHNSEN
SVEIN A. JOHNSEN
HANNAH JORDAL
ELSIE OG VILHELM JÅSUND
JOSTEIN JÅTTEN
OLE KALLELID
STEIN KALVIG
BJØRG KARLSEN
JOHN KARLSTRØM
ERLING K SØMME KIELLAND
LILLIAN OG KAI KILLERUD
TORBJØRN KINDINGSTAD
MÅLFRID OG IVAR KLOVNING
JAN SAXEIDE KNUDSEN
HELGE KNUTSEN
KONRAD B KNUTSEN

HILDE KROGH
ROLF KRISTENSEN
GRETE URDAL
INGEBJØRG OG ÅDNE KVERNELAND/
FOLGERØ
OLAV OG TOVE LANGAKER/HELLIESEN
ALF INGE LARSEN
KJELL M LARSEN
BERIT LEA LARSEN
SVERRE LASSA
ALF LEJON
KARIN LEXOW
SYLVEIG M. LIER
BERTRAM LODEN
KIRSTI M LÆRDAL
BJØRN ÅDNE LØHRE
KJELL PETTER LØHRE
INGER/JARLE LØNO
TERJE LØVEREIDE
SIGVARD MARNBURG
GUNNLAUG MATHIESEN
JAN ERIK MEIDELL
OLE & ELDBJØRG V. MELBERG
TOLLAK OG JORUNN MELBERG
STEIN ROAR MELIN
KARI ALISE SVENSEN MELLGREN
HANNE MJØLSNES
BJØRG TYSDAL MOE
TØNNES R. MOEN
CONRAD OG REIDUN MONG
KÅRE MOSSIGE
SVEIN MOSSIGE
v/ ERIK VÆRLAND MOSVANGEN CAMPING
MARIANNE LARSEN MUNTHE
KRISTIN MÆLAND
LARS ANDERS MYHRE
DAG MYRESTRAND
KARIN MØKSTER
WENCHE OG STÅLE MØRCH
WILHELM ZETLITZ NESSLER
ODD NØREGER
HÅKON NORÅS
GUNNAR NYBØ
INGER OG GEIR NYBØ
ANNE TOVE NYGAARD
HANS EYVIND NÆSS
LARS NØDLAND
TOR OBRESTAD
JAN OFTEDAL
FRODE OLSEN
HENRY LUDVIG OLSEN
JOHN OLSEN
NARVE OMA
GERD OMDAL
SVEN EGIL OMDAL
BERNHARD ORMØY
TERESE OSJORD
IREN NITTER PALLESEN
HENRIK PAASKE
INGER PAASKE
KJELL PAHR-IVERSEN
HALVOR PEDERSEN
HARALD SIG. PEDERSEN

JAN OLAV PEDERSEN
OLAUG TVEIT PEDERSEN
REIDAR PEDERSEN
TERJE LIE PEDERSEN
PER RAMSLAND
MARIT RASMUSSEN
ODD KRISTIAN REME
HANS EIVIND RIISE
GUNNAR ROALKVAM
ÅSE ROALKVAM
ESTHER E ROAN
TOR JAN ROPEID
JUTTA OG MAURITZ ROSSAVIK
AKSEL RUD
OVE RØDSTØL
BJØRG SAGAARD
BJØRN SAMUELSEN
IVAR SALOMONSEN
ELISABETH SANDVIG
EINAR SANSTØL
EVA SCHMIDT
LISE SKJÆVELAND SCHMIDT
BIRGIT RUTH SCHOBER
HENNING SCHUTZ
ARNE SEIM
TOR SEKSE
AAGE SELDAL
INGER LISE SIGVALDSEN
GERD SIVERTSEN
HALVOR SIVERTSEN
SVEIN CARL SIVERTSEN
ANE SJØBU
GUNNAR A SKADBERG
PAUL SKAVLAND
HOGNE SKJERPE
MONA SKJONG-NILSEN
EINAR SKJÆVELAND
ODDVAR SKJÆVELAND
SONJA SKJØLD
RUNE SKØGEN
NORA SMEDVIG
JOSTEIN SOLAND
EGIL SONGE-MØLLER
ANNA LOTTE STANGELAND
HARTVIG STANGELAND
TURID STANGELAND
STAV. AFT. v/BYSIA
PER ØYVIND STEEN
HENNING M. STEPHANSEN
ARNE STEINHAUG
HENNING STOKKE
HANS A STORHAUG
STORHAUG SKOLE
ROALD E STRANDJORD
LIV FRØYDIS SUNDBY
RANVEIG ELISABETH SUNDLI
SIGMUND SUNNANÁ
HOLGER SUSORT
FRANK GUNNAR SVANTESON
SOLVEIG OG THOMAS SVANTESON
EDVIN SVELA
ROLV SÆDBERG
BJØRN SØNDENÁ

INGER MARIE SØRENSEN
ARNE SØRLIE
BJØRN SØRAAS
HELGE SØRÅS
BRITH TAN
AASE OG KJELL TENDENES
ELSE MARIÉ TESDAL
PER A. THORBJØRNSEN
JOHS THORSEN
MARIT THORSEN
RICHARD THORSEN
HELENE TORKILDSEN
SIGGEIR TORPE
TORGRIM TITLESTAD
GEIR TONNING
PER INGE TØRKELSEN
KARSTEN TORSTRUP
AUD SYNNOVE TUNGE
ODD TVEDT
HENNING TVETENE
KÅRE ASBJØRN TJØNNELAND
SVERRE & ANNE H. UHLVING
KJELL ULLENES
KIRSTEN OG KJELL URSIN-SMITH
ELI OG TERJE VAREBERG
HELGE VATNE
JORUNN STRAND VESTBØ
MAGNE VESTBØ
INGER-SIGRUN S. VIK
VÅLAND SKOLE
IVAR WALDE
EGIL WATHNE
KURT JAN WATHNE
HALLVARD/MARIT M. WEEN
KARINA WELTZIEN
GUNN J. WOLD
SIGRID C. WERNER
BJARNE WERSLAND
HELGA M. WIGEN
BIGGIE WYLLER
JANE OG TORSTEIN WÆHLER
TRUDE YOUNG-HALVORSEN
ODD ØGREID
ANNE CHR ØSTBØ
INGFRID ØSTBØ
REIDAR S. ØSTERHAUG
SIGRUN ØVERLAND
HENRIK ØVREGAARD
CHRISTIAN N. ØXNEVAD
ANNE ØXNEVAD
JUST ÅRSTAD
BERIT OG ALF AADNØY
HANS EIRIK AAREK
BJØRN AARRE
THORLEIF AARRE
TROND AARRE
HALLDIS AARRESTAD
HANS OLAV AARRESTAD
GUNNAR AASE
JOHN A. AASLAND
KARI MARIERO AARSTAD

B

Returadresse: Byhistorisk Forening, Postboks 351, 4001 Stavanger

---

mnemonika

www.mnemonika.com

Mnemonika er et design og kommunikasjonsbyrå som tilbyr levende opplevelser for digitale medier.

Vi støtter Byhistorisk Forening Stavanger i deres arbeid med å formidle kunnskap om Stavanger og skape interesse for byens historie og egenart.

Mnemonika har levert publiseringssystemet V-MOPS som brukes til oppdatering og drift av nettstedet.

V-MOPS er et webbasert redaksjonelt system for enkel publisering av innhold for Internett.